

Johan Ekeblad

Kulturskridning, mentalitet, genre

Ingrid Wållgren

Abstract

Johan Ekeblad was a Swedish diplomat and nobleman during the period of the Swedish Empire in the 17th century who is mostly known for his letters, written in an impressionistic and highly modern style. This paper aims to treat Johan Ekeblad and his writing as a representative of a new form of mentality that emerged amongst Swedes when Sweden due to its new power reemerged on the European scene. This new mentality is not, however, uniquely Swedish in its utterances but was rather shaped by European ideals and manners of the time and was rooted in the French (Renaissance) ideal of the *honnête homme*. What is clear, is that this mentality had not previously been expressed amongst Swedes before the time in which Johan Ekeblad lived. In Ekeblad then, perhaps for the first time in Swedish history, is embodied all those traits that would come to characterize an intellectual cosmopolitan and gentleman. Johan Ekeblad is one of the first representatives of this mentality in Sweden.

This paper thus investigates all those things that affected, influenced and shaped Johan Ekeblad: His experiences with cultural exchanges and travels abroad, his exploration of literature, both contemporary and older, his opportunities to take part in a stimulating intellectual environment and a more open Swedish cultural climate with diplomatic contacts and improved postal services. Further, Johan Ekeblads style of writing and expressing himself is analyzed through comparisons with then contemporary French tendencies in the letter writing genre, as well as with the essay genre developed by Michel de Montaigne. By analyzing Johan Ekeblads writing, we find he expresses – both consciously and unconsciously – those traits and ideals that prevailed among noblemen in Europe in the 17th century. By thereafter making a comparative study of Johan Ekeblad and his father, Christoffer Ekeblad, the point is made that Johan Ekeblads mentality is in fact new. His mentality and view of the world differs substantially from that of his father. The shift of mindset between father and son suggests the underlying shift in Swedens political and cultural status and position.

Nyckelord: Johan Ekeblad, mentalitet, kulturskridning, genre, Stormakt, brev, essäer, konversation, Christoffer Ekeblad

Antal ord: 19705

Innehållsförteckning

En kort inledning och en fråga	1
Avgränsningar och begränsningar	2
Bakgrunder, metoder och teorier	3
Stormakt – kulturskridning och en nationell civiliseringsprocess	3
Begreppet <i>mentalitet</i> , genrer och den nya sensibiliteten.....	4
Förändringar i det litterära och utbildningsmässiga klimatet i Sverige	7
Johan Ekeblad	10
Johan Ekeblad och omvärlden	10
Utlandsresor, diplomati och konversation	10
Hovet och kulturella influenser.....	14
Johan Ekeblad, posten och litterära influenser.....	15
Böcker och litterära genrer.....	16
Postväsende och nyheter	21
Johan Ekeblad - mentalitet och genrer	23
Johan Ekeblads skrivande ur en brevstils- och idealaspekt	23
Johan Ekeblads brevskrivande ur en annan synvinkel – ett försök.....	28
Johan Ekeblads mentalitet i en jämförelse med faderns	33
Religiositet och synen på tillvaron.....	34
”Vi hälsa flitigt herr Anders!” - konversationer och meningsskillnader	38
Avslutande ord	43
Referenser	44

En kort inledning och en fråga

Johan Ekeblad, son till översten Christoffer Ekeblad på Stola i Västergötland, föddes år 1629. Sedermera blev han ämbetsman, diplomat, hovjunkare hos drottning Kristina och senare hos drottning Hedvig Eleonora. Mest känd är han dock för de brev han skrivit till sin far och bror. Denna Ekeblads brevsamling, som sträcker sig från 1639 – 1664, är extensiv och ovanligt välbevarad. Johan Ekeblad dog år 1697.

I Johan Ekeblads brev finns en personlig röst och en framställningsform som framstår som för tiden otypisk. Hans brev har kallats ”märkliga” och ”udda för sin tid”.¹ Andra har pekat på att hans stil står precis i linje med de kontinentala aristokratiska stilideal som spreds vid den här tiden.²

Den här uppsatsen antar att det hos Johan Ekeblad finns en innerlighet och ett sätt att uttrycka sig, som bara en generation tidigare inte hade varit möjlig. Hans uttryckssätt är för tiden i Sverige nytt. Vid tiden då Johan Ekeblad levde, var Sverige en stormakt. Stormakten formade Sverige, inte bara politiskt och geografiskt, utan även litterärt, bildningsmässigt och idémässigt. Återkopplingen till Europa påverkade 1600-talets svenskar. Hur då? Johan Ekeblad, som verkar personifiera det nya, får stå som exempel för en sådan undersökning, med fokus på bildning, kopplingar till Europa, litterära influenser, genrer och stormaktstidens påverkan på människors intellekt och sätt att uppleva och skildra sin omgivning.

Alltså: *vad beror personen Johan Ekeblad av? Hur kan Johan Ekeblads mentalitet och brev förstås i en då samtida kontext, med fokus på influenser från kontinentens Europa?* Den här uppsatsen undersöker således Johan Ekeblads mentalitet och skrivande i anknytning till den kulturskridning som gör sitt intåg under 1600-talets stormaktstid.

Analysen görs bland annat genom en undersökning av de ideal som Johan Ekeblad ger uttryck för i sina brev, samt genom en jämförande studie mellan Johan Ekeblad och hans far Christoffer Ekeblad, där alltså en ny mentalitet ställs mot en äldre generation och en äldre mentalitet.

Några ledord och meningar som kan sägas vara bärande för uppsatsens undersökning har sammanfattats här:

En återkoppling med Europa • Kulturskridning • Civiliseringsprocess • Litterära genrer i ropet • Johan Ekeblad och breven • Johan Ekeblads mentalitet

---

¹ Se bl.a. Svenskt Biografiskt Lexicon band 12, Ekeblad samt Johannesson 1999 s 241

² Hansson 1988 s 154

Avgränsningar och begränsningar

Eftersom tid och plats begränsat forskningsmöjligheterna, har jag inte kunnat ta del av Johan Ekeblads handskrifter i sin helhet, då den Ekebladiska samlingen idag är spridd mellan KB, LUB, Skara och Stola. Jag har därför vid undersökningen av Johan Ekeblad använt mig av de tryckta utgåvor av Johan Ekeblads brev som finns tillgängliga. Dessa är Sture Alléns båda studier av Johan Ekeblads brev till brodern Claes, *Breven till Claes* och hans vetenskapliga studie av de samma. De innehåller alla de brev Johan Ekeblad skrev till brodern. Till dessa två tillkommer den mest omfattande utgåvan och bearbetningen av Johan Ekeblads brev som hittills gjorts, den av Nils Sjöberg utgiven åren 1911 – 1915. Denna utgåva har mött stark kritik, därför att den anses vara otillräcklig och dessutom innehåller en del fel i språk- och handstilstydingen. Detta har tagits i beaktning. Det sagt, är Sjöbergs utgåva fortfarande den utförligaste tryckningen av Johans brev som finns att tillgå, och däri återfinns en stor del av de brev han skrev till fadern. Då jag i texten refererar till Johan Ekeblads brev, har jag således främst använt mig av Sjöbergs utgåva, vari breven i urval är ordnade i tidskronologisk ordning från det tidigaste till det senaste av de brev som Johan skrev till sin fader och broder. Om referens inte som i somliga fall anges direkt i texten genom att datum och år skrivs ut, refereras utdrag ur Johan Ekeblads brev i en not. Om ett brev lästs i en annan form eller utgåva än den av Sjöberg, uppges detta givetvis.

Bakgrunder, metoder och teorier

Stormakt – kulturskridning och en nationell civiliseringsprocess

Under 1600-talets första hälft hade Sverige blivit en stormakt. Hon blev ett exempel på att krig kunde löna sig utmärkt. Den samtida, italienske diplomaten och poeten Alberto Vimina berättar, att Sverige – som tidigare endast varit känt för grannländerna – nu under Karl IX, Gustaf II Adolf och Kristinas tid vunnit omfattande landområden av stor betydelse och blivit berömt.³

Men kriget innebar inte bara landvinningar och berömmelse. Det innebar också att Sverige införlivades med Europa igen. Det har redan skrivits mycket om Sveriges stormaktstid, och inte minst om vad denna tid innebar för Sveriges utveckling – ekonomiskt och politiskt. Fokus har då ofta varit på just de aspekter som rör ekonomisk och politisk utveckling och de ideal som följde; lyx, överdåd och ett ansikte utåt. I denna uppsats skall inriktningen istället vara på de mentalitetsskiften som skedde under epoken.

Det trettioåriga kriget innebar påbörjandet av en kulturskridning i Sverige. Stormaktsrollen medförde ett nytt sätt att leva och tänka. Bortom politiken och ekonomin rörde det sig om en förändring i svenskens medvetande. Kulturellt och intellektuellt blev Sverige en del av Europa. Tore Frängsmyr har sagt, att svensken nu fick en självmedvetenhet av europeiskt mått.⁴ Kulturskridningen gav upphov till, eller är nära sammanknuten med en civiliseringsprocess som vid den här tiden ägde rum i Sverige.

Vad som här syftas till då det talas om en civiliseringsprocess, är de förändringar i bildningsideal och livsåskådning som tack vare den nya, utökade kontakten med Europa kom att göra sig gällande. Då svenska statsmän och diplomater plötsligt såg sig tvungna att tillägna sig den kultur – inte minst politiska kultur – som var bruklig i Europa, skedde en stor förändring i utbildning och lärdom och ett upptagande av europeiska manér och bildningsideal kom i stånd. Den politiska humanismen togs upp av stormaktssvenskarna. Lärdomar i modern diplomati och i modern statskonst blev en viktig del av den bildning som drev på den nationella civiliseringsprocessen. Den tidigare vanliga och övervägande teologiskt inriktade utbildningen fick ta ett kliv åt sidan för en formell skolning i retorik, diplomati, moderna språk och politik; med övningar i

---

³ Weibull s 75 pp.

⁴ Frängsmyr 2000 s 65

muntlig och skriftlig framställning och i brevskrivandets konst.⁵ Denna kulturström – kulturskridning – civiliseringsprocess växte under stormaktstiden i styrka till följd av att utländska humanister invandrade, men även på grund av att svenskar i ökande utsträckning reste ut till kontinenten.⁶

Det intressanta med denna skridning och process, är att den tycks gå som en flodvåg över Sverige. Förvisso bör dess styrka och snabbhet inte överdrivas, men förändringarna sker relativt snabbt – speciellt för sammanhanget; en kulturskridning är annars ofta en tung och långsam process. I Sverige tycks det som om den nya kultur som uppstår i stormaktssverige tack vare den nyvunna återkopplingen till Europa infinner sig på bara några år. Bara i skiftet mellan förmyndarregeringen Axel Oxenstierna och drottning Kristina ser man en tydlig brytning i mentalitet och världsåskådning.

Det vore fel att tala om en civiliseringsprocess utan att uppmärksamma att det förstås inte gällde någon total seger för modern bildning och rationellt förnuft med våra nutida mått mätta. Vidskeplighet och dunkla föreställningar hade fortfarande ett fast grepp om 1600-talets människor.⁷ Vidare gäller förstås, att denna kulturskridning och förändring i mentalitet givetvis inte kan appliceras på *alla* svenskar för tiden. Att tala om något sådant rörande den större delen av befolkningen i stormaktssverige vore att göra ett misstag; de flesta svenskar kom givetvis aldrig i närheten av något diplomatiskt umgänge eller några utlandsresor. Därför kommer den här uppsatsen att beröra de övre skikt i samhället som kunde påverkas – och påverkades – av de förändringar som det trettioåriga kriget fört med sig. I förgrunden står Johan Ekeblad som föremål för denna uppsats undersökande av de förändringar som skedde vid den här tiden i Sverige.

Begreppet *mentalitet*, genrer och den nya sensibiliteten

En *mentalitet* kan ställas i kontrast till begreppet ideologi. Både en ideologi och en mentalitet betecknar föreställningar som är knutna till grupper av människor – men mentaliteten innehåller betydligt mer osystematiskt strukturerade tankar än en ideologi, som är ett system av genomtänkta idéer. Mentalitetens byggstenar är de betydligt mer diffusa attityderna och sätten att tänka; mentaliteten får därför sitt kanske främsta uttryck i de fraser man yttrar oflekterat och i de handlingar som utförs automatiskt.⁸ Vidare finner vi i Annalestraditionen, att en mentalitet sammanförs med sådana företeelser och begrepp som *norm*, *attityd* och *alldagliga vanor* samt att en mentalitet delas av ett stort kollektiv och är trögrörlig.⁹

Definitionen till trots, råder det vitt skilda meningar om hur en mentalitet bör definieras och hur den kan undersökas vid olika historiska tidpunkter. Mentalitetsförändringen som här studeras kan exempelvis enligt föregående

---

⁵ Lindberg 1984 s 21

⁶ Tengström 1973 s 53

⁷ Englund 1993 s 200

⁸ Englund 1989 s 17

⁹ Florén och Persson 1985 s 189

avsnitt sägas ligga utanför den trögrörliga aspekten av definitionen. Mentaliteten sammanförs vidare med ett socialt sammanhang. Något bör nämnas om den risk som detta förehavande utgör: undersökningen av Johan Ekeblads påstått nya mentalitet appliceras här delvis samman med och på en redan förekommande teori om att någonting skedde i stormaktssverige, med kulturen, med svenskens medvetande. Denna teori kunde kallas en bestämmande struktur. Det är viktigt att vara medveten om sådana strukturer, för att förhindra att forskningen börjar gå i ledband efter teorin.

Detta kan mildras något genom att den mentalitet som åskådliggörs här, Johan Ekeblads, är mångfacetterad och inte enbart passar in i den mall som utgörs av teorin om stormaktssvenskens nya självmedvetande av europeiskt mått. Johan Ekeblads mentalitet har både en viktig roll för helhetens återskapande *och* en unik roll som inte riktigt passar in i ett större sammanhang. Mentaliteten i fokus hör både till ett operonligt plan rörande ett socialt fenomen inom adeln vid den här tiden *och* till ett mera personligt och svårdefinierat plan.

Florén och Persson skiljer i viss mån på *mentalitet* och *idé*, och menar att mentaliteten inte som idén står i fokus för medvetandet, utan snarare är förmedveten eller omedveten.¹⁰ Men jag vill framhålla att även idéer kan sägas vara förankrade djupare än i det öppna och resonerande medvetandet. Därav följer att denna studie antar att idéer inte kan skiljas helt från mentaliteter. Gränsdragningen mellan vad som sker reflekterat eller oreflekterat är hur som helst mycket svår, varför en mentalitet här inte bara antas vara ett helt oreflekterat uttryck. Tidigare intryck, uppfattningar, upplevelser och intagna idéer kan i en mentalitet senare ta sig uttryck på *både* ett medvetet eller ett omedvetet sätt. Mentaliteter spelar också en viktig roll i upprätthållandet och skapandet av idéer.¹¹ Således övervägs här inte bara de oreflekterade handlingar som utförs av Johan Ekeblad, utan även mer bestämda, medvetna ageranden diskuteras. Detta är alltså en idéhistorisk analys som fokuserar på mentalitet – idéer – sociala roller, utan att egentligen ställa någon av dessa i hierarkisk nivåordning. I viss mån kunde analysen sägas vara en socialpsykologisk mentalitetshistoria inom idéhistoriska ramar.

Det blir mera problematiskt att tala om undersökningen av en *mentalitet* om den sätts i förhållande till en *genre*. Johan Ekeblad skriver inom brevgenren. Vad som framkommer om Johan Ekeblads mentalitet gör det således ur en genre. En mentalitet och en genre kan sägas hänga ihop, men att läsa breven som omedelbara avspieglingar av en mentalitet skulle vara fel. Breven är också litterära produkter, medvetet utformade. Den Ekebladiska släkten tycks dessutom ha haft en förståelse för detta. Brev sparades noggrant, både Johan Ekeblad och hans far Christoffer Ekeblad tycks ha varit medvetna om att de till viss del skrev och verkade för eftervärlden. Johan Ekeblad, som annars alltid skrev sina brev för egen hand, förklarar en gång då han använder sig av en skrivare att ”det sker därför, [...] på det att de efterkommande må se, att jag ock har hållit mig en

---

¹⁰ Florén och Persson 1985 s 191

¹¹ Florén och Persson 1985 s 192

skrifvare i min dagar”.¹² Just Johan Ekeblad är tydligt en medveten stilist som ofta talar om sin stil och sitt sätt att uttrycka sig i breven till fadern och brodern. Med detta i åtanke, blir det genast mera problematiskt att tala om en mentalitet hos Johan – åtminstone om vad som åsyftats varit en omedveten mentalitet som på något sätt skulle utkristallisera sig i breven. Däremot kan sägas, att även en genre färgas av tidens anda och att även en i en genre medvetet uttryckt mentalitet kan sägas tillhöra och vara färgat av ett större idéhistoriskt sammanhang. En vetenskap om problematiken i förhållandet mellan *mentalitet* och *genre* behöver således inte sätta käpparna i hjulet för en analys, men bör hållas i åtanke.

Anknutet till den nya mentalitet som skall undersökas ligger det nära till hands att tala om den nya sensibiliteten. *Sensibilitet* syftar på en känslighet, ofta i samband med känslor. Om man är sensibel är man ofta ömsint och kanske lätttrörd. Det är egenskapen att *ha fin känsla*. En synonym för sensibilitet kan vara mottaglighet.¹³

Historiskt sett är det vanligt att denna sensibilitet kopplas till 1700-talet, ett århundrade av förnuft och känsla. 1600-talet tenderar istället att förknippas med någonting ortodox och bokstavligen barocktungt. Elisabeth Mansén beskriver 1600-talet som i mångas ögon omhöljt av ”obegriplighetens dunkla lyster”, ända tills 1700-talet gör sitt inträde med ljus, bildning och upplysta diskussioner som banar väg för en modern tid.¹⁴ Men frihetstiden gjorde inte entré över en natt. Det som ledde fram till en upplysningstid föregicks av en process av bildning och öppnande i Sverige; den civiliseringsprocess som beskrivits ovan.

Om vi här definierar *sensibiliteten* som en mottaglighet, en extra god förmåga att registrera känsel- och sinnesintryck, märks att en ny typ av sensibilitet träder in i början av och under den svenska stormaktstiden. I brev och tal förändras sättet att se på och beskriva sin omgivning. Hos Johan Ekeblad, som lever precis vid tiden för skiftet, kulturskridningen, märker vi ett nytt sätt att uppleva och sedan skildra tillvaron.

Förvisso bör detta inte förstås som att svenskar före 1600-talets första hälft hasat genom livet okänsliga och utan att registrera sina intryck. Givetvis inte. I brev och texter från medeltiden och 1500-talet återfinns ibland nog så personliga tankar och intryck nedtecknade. Men de är förhållandevis få. Mig veterligen finns ingen i svensk historia före Johan Ekeblad som skriver på sådant sätt som han gör. Det finns tidigare, hos exempelvis storgubbar som Gustav Vasa och Axel Oxenstierna, en avsaknad av innerlighet. Inte händelsevis därför att Gustav Vasa och Axel Oxenstierna skulle ha varit några okänsliga typer, utan kanske istället därför att sättet varpå upplevelser registrerades, prioriterades och beskrevs var annorlunda. Till uttryckssättet sker någonting nytt under tidig stormaktstid: det själsliga och intellektuella livet genomgick en förändring, uttryckssättet förändrades.

---

¹² Ekeblad 1911 s 319

¹³ SAOB spalt: S1921, tryckår 1967, samt synonymmer.se

¹⁴ Mansén 2011

Delvis kom denna förändring till stånd genom nya adelsideal med fransk inspiration som genom återkopplingen med Europa kunde göra sig gällande. En *gentil homme* eller en *honnête homme* blev tidens nya mönsterbild. Idealet rörde politess och hövskhet och var delvis en reaktion mot den rena boksyntheten och styva lärdomen. För en verklig aristokrat blev det viktigt att behärska kulturella och sociala koder. Man vurmade för förfining.¹⁵ Med tanke på svenskarnas nya och framträdande roll, var det inte konstigt att detta ideal kom i ropet. Ortodox och ociviliserad var det sista man ville vara.

Förändringar i det litterära och utbildningsmässiga klimatet i Sverige

De religiösa omvälvningar som i början av 1500-talet så starkt kom att påverka Sverige är bekanta. Beslutet vid Västerås riksdag år 1527 att leda till att den katolska latinspråkiga litteraturen bragtes till tystnad. Kloster och klosterscholor upphörde med sin verksamhet och katolska lärde jagades på flykten ut ur Sverige.¹⁶ Biblioteken upplöstes och många värdefulla handskrifter förstördes. Tore Frängsmyr menar att den kulturella nedgången är odiskutabel, men att man inte bör överdriva reformationens konsekvenser; den största delen av Sveriges befolkning kom inte i närheten av en bok, vare sig reformationen låg i framtiden eller redan var skedd.¹⁷

Under hela 1500-talet var verksamheten vid Uppsala universitet hursomhelst periodvis antingen nedlagd eller ganska undermålig. Den högre undervisning som i få fall krävdes, oftast bland kyrkans män, fick inhämtas utomlands.¹⁸ Och reste gjorde studenterna bara till dem säkra, lutherska universiteten i Tyskland; främst i Wittenberg och Rostock.¹⁹ Det hela blev nämligen inte bättre av att ett isolationistiskt tankemönster uppstått i Sverige; det katolska hotet lurade bakom varje hörn så fort man lämnade rikets gränser, varför det från somliga håll ansågs bäst att i största möjliga mån undvika utlandsresor. Något förbud mot utlandsresor blev det aldrig, inte ens till katolska länder, men studieresor utomlands minskade kraftigt under perioden. Ännu mot slutet av 1500-talet sågs utlandsresor för studenter på med oblida ögon; det ortodoxa prästerskapet bestämde att studenternas trosåskådning skulle kontrolleras både före och efter utlandsresa.²⁰ Ännu runt år 1600 fanns allt som allt bara omkring 150 universitetsstuderande i hela Sverige.²¹

Idéer om att stänga Sverige från utrikes influens gjorde sig också aktuella i utrikespolitiken. Förvisso bedrevs under 1500-talet en hel del utrikespolitik, men

---

¹⁵ Englund 1993 s 530

¹⁶ Tengström 1973 s 34

¹⁷ Frängsmyr 2000 s 49

¹⁸ Tengström 1973 s 40

¹⁹ Frängsmyr 2000 s 61, ett känt exempel, Johannes Rudbeckius, vistades i Wittenberg vid två olika studietillfällen.

²⁰ Frängsmyr 2000 s 61

²¹ Englund 1993 s 85

det rörde sig sällan om något större europeiskt kulturellt utbyte. Erik XIV hade exempelvis överhuvud taget inte någon kontakt med somliga västeuropeiska länder såsom Nederländerna och Frankrike.²² Den europeiska influens som på denna tid nådde Sverige kom övervägande från de protestantiska delarna av Tyskland.

Både religiösa och handelsrelaterade utrikespolitiska frågor hade försvårats på grund av vad Tham kallat en påtaglig brist på diplomatisk umgängeskunst från svensk sida.²³ Den nyss tillträdde rikskanslern Axel Oxenstierna beklagade sig år 1612 över att ”alla våra grannar är våre fiender, [...]. Vi hava platt inga vänner, som vår olägenhet går till hjärtat”.²⁴

Det trettioåriga kriget kom att förändra allt detta. Isoleringstänket som rått tidigare kom i konflikt med stormaktstänket. Nya allianser upprättades av Gustav Adolf. Förutom det faktum att det varit fysiskt omöjligt att hålla sig isolerad då man krigade i utlandet, kom kriget att leda till att informationsutbytet i form av nyheter blev en nödvändighet och att diplomatin tvunget utvecklades. Nu gällde det att framstå som om man var med i spelet. Det egna ryktet måste upprätthållas i utlandet. Återkopplingen till Europa – med allt vad det innebar – var det pris man fick betala eller vinna, hur man nu ser på saken.

Studieresorna, som minskat kraftigt under reformationens första skede, började öka igen.²⁵ Rädslan för att svenska studenter skulle återvända som fullblodskatoliker fick stå åt sidan för behovet av utbildning. Så kallade peregrinationsresor blev allt vanligare. Peregrinationen var den resa runt kontinenten som avslutade en adelsynglings fostran. Man reste flitigt till Tyskland och Holland, men allt oftare även till Frankrike, England och Italien. Meningen var att ynglingarna på sina resor skulle stanna vid olika universitet och stora orter och lära sig främmande länders språk, samhällsskick och seder.²⁶ Att peregrinationsresan låg i ropet märks i Olof Verelius²⁷ *Peregrinatio cosmopolitana*, en svensk roman²⁸ på latin i europeisk humanistisk anda. Romanen handlar om en ung mans resa i en fantasivärld och kan sägas vara en tidig version i genren av de visionära reseskildringar, som under 1700-talet kom att bli ofantligt populära.²⁹ Bokens huvudperson grips i början av berättelsen av en lust att se staden Kosmopolis och reser strax dit. Återkopplingen med Europa gör sig gällande. Det fantasifulle Kosmopolis måste ha drabbat Verelius genom tidens känsla av ett öppet Europa med kontakter över gränser och mellan olika nationaliteter, på mer än ett sätt som vi ska se längre ned i texten.

---

²² Tham 1960 s 31-32

²³ Tham 1960 s 45

²⁴ Tham 1960 s 96

²⁵ Frängsmyr 2000 s 60

²⁶ Englund 1993 s 531

²⁷ Född 1618, död 1682

²⁸ Faktiskt också den allra första, enligt bl.a. Birger Bergh. Det faktum att *Peregrinatio cosmop.* inte kom i tryck förrän 1730 är av mindre vikt för analysen som här görs, där alltså Verelius egna motiv och påverkan diskuteras snarare än romanens påverkan på några eventuella läsare.

²⁹ Wieselgren 1910 s 156

Insikt om att utrikes utbildning och influens verkade positivt för det egna landets ämbetsmän ledde till att klagomål framfördes över att de inhemska universitetsutbildningarna inte var tillräckligt anpassade efter statens behov.³⁰ Den högre utbildningen hade hittills framför allt varit riktad till teologerna, anpassad i högsta grad för kyrkans män. Detta ledde till att statsmän istället hade fått internutbildas. En särskilt skola avsedd för adlig ungdom kallad *Collegium illustre* inrättades i Stockholm år 1625. Här saknades den teologiska anknytningen. Istället undervisades det bland annat i moderna språk.³¹ *Collegium illustre* blev förvisso inte långlivad, men det faktum att en sådan skola upprättades säger en del om det nya bildningsklimatet i Sverige. Också Uppsala universitet genomgick efter frikostiga donationer från Gustav II Adolf en lysande utveckling i början av 1600-talet. Antalet studenter vid Uppsala universitet omkring år 1632 uppgick till runt 1000.³² Universitetet kom under 1600-talet att bli statens angelägenhet, inte kyrkans.³³ Nu gällde det att främja en utbildning anpassad efter stormaktstidens ämbetsmäns och officerares behov. Utländska språkmästare anställdes som skulle undervisa i moderna språk vid 1600-talets mitt.³⁴ Intresset för moderna språk ökade i takt med stormaktstidens återkoppling till kontinenten. Även sådana ting som postväsendets och bokmarknadens utveckling kom att påverka det litterära och bildningsmässiga klimatet i Sverige. Detta berörs mera ingående nedan.

På relativt kort tid hade alltså det kulturella, litterära och bildade klimatet i Sverige förändrats drastiskt. Till denna nya, svenska tillvaro föddes Johan Ekeblad.

---

³⁰ Lindberg 1984 s 23

³¹ Tengström 1973 s 61

³² Englund 1993 s 86

³³ Frängsmyr 2000 s 65–67

³⁴ Tengström 1973 s 63

Johan Ekeblad

I litteraturens värld sker ibland att en författares personlighet exponeras och identifieras så fullkomligt att denne kommer att sticka ut i tiden. Johan Ekeblad är ingen okänd historisk person. Han har räknats till några av de främsta brevskrivarna i Sverige, jämte exempelvis August Strindberg. Två biografier har skrivits om honom och hans brev är både uppmärksammade och högt skattade. Men ämnet är ännu inte uttömt. Tidigare forskare som behandlat Johan Ekeblad; Otto Mannerfelt, Stina Hansson samt senast och kanske mest framträdande Sture Allén, har i mycket fokuserat på översättning och analys av breven utifrån ett språkigt och ett historiskt biografiskt perspektiv. I annan forskning om 1600-talet används ofta citat ur Johans skrivelser. Johan Ekeblads brev prisas då för att vara en ovärderlig kulturkälla, ett unikt tillfälle för insyn i svenskt 1600-tal. Det är de förvisso. Men den här uppsatsen skall inte direkt fokusera på vad Johan Ekeblad har att säga om hovfester eller klädedräkten på 1600-talet, eller på Johan Ekeblads kronologiska levnadslöpp. Inte heller ligger direkt fokus på Johan Ekeblads brev *i sig*, med deras ordanvändning och grammatik – detta är redan noggrant behandlat av ovan nämnda Allén samt av Hansson.

I stället analyseras här Johan Ekeblad som företrädare för en ny mentalitet. I Johan Ekeblad personifieras den kulturskridning som sker då Sverige blir en stormakt. Att sätta in Johan Ekeblad i ett större idé- och lärdomshistoriskt skeende är alltså målet. Detta större sammanhang är kopplat till den kulturskridning och civiliseringsprocess som sker i Sverige precis vid tiden för Johan Ekeblads leverne. Bara en generation tidigare hade hans personlighet och brevskrivande varit otänkbara. Han är Sveriges kanske förste moderne brevskrivare. Johan Ekeblad låg i tiden, och representerade på samma gång någonting nytt.

Johan Ekeblad och omvärlden

Utlandsresor, diplomati och konversation

Sverige genomgick omkring 1648-1650 en metamorfos. Det stora kriget och vistandet ute i det hade givit en närmare kännedom om förhållandena på kontinenten. Vid fredsslutet blev det viktigt att upprätthålla kontakterna. Det var nu som det moderna diplomatväsendet blev till. Sändebud från olika europeiska makter skickades till Stockholm och svenskar åkte i sin tur iväg för att bevaka rikets intressen vid olika maktcentra ute i Europa. Speciellt under Kristinas sista

regeringsår blev Sverige en storspelare i Europas diplomatiska värld. Curt Weibull beskriver hur den nya politiska situationen innebar att diplomater hade börjat strömma till Stockholm och Uppsala från alla Europas stora makter, från det tyska kejsardömet, från Spanien, Frankrike, England, Holland, Polen och Brandenburg.³⁵ Europas öde avgjordes numer även i Stockholm. Johan Ekeblads födelse placerade honom som ung man mitt i den här metamorfosen.

Tyskland, som kanske haft den starkaste utländska påverkan på Sverige under 1500-talet, kom under 1600-talet att se sitt inflytande sina. Nu var det istället fransmännen, med sitt höviska umgängessätt, som tilltalade svenskarna.³⁶ Frankrike höll på att bli – och blev under den senare hälften av 1600-talet – den ledande makten i Europa. Den politiska kulturen i Europa blev franskspråkig och franskdominerad. Detta beroende för Sveriges del inte minst på att Frankrike varit en mäktig bundsförvant i kriget.³⁷

Det politiska närmandet till Frankrike gjorde att också den franska smaken och kulturen gjorde sitt intåg i Sverige. Bildningsidealet blev den världsvane hovmannen, med kunskaper om samtidens länder, författningar och färdigheter i moderna språk, fäktning, dans, ridning som ersatte den rena boksynta prägel.³⁸ I ett brev till sonen som då befann sig i Paris förklarade Schering Rosenhane om vikten av den rätta uppfostran: sonen skulle skaffa sig en ståndsmässig livsstil och bli en *gentil homme*. Det värsta Rosenhane kunde förstå sig var att se sonen komma hem som en lärd pedant som inte kunde föra sig på ett världsvant vis.³⁹ Spår av det renässanshumanistiska idealet dröjde alltså kvar, om än i något omformad tappning: vad som gällde var den *honnête homme* eller *gentil homme* som slagit igenom som idealtyp redan under fransk renässanshumanism, nu uppblandad med diplomatins konstfärdigheter. Denna term, vilken bokstavligen betyder en trevlig, värdig, ärlig man – *en gentleman* – syftade till en man av god karaktär. En *honnête homme* var en själsligt fin och förstående person med ett världsvant sätt och ett välavvägt temperament.⁴⁰ Kort och gott en världsmän. Med termen följde också varma och empatiska konnotationer. Här kan vi påminna oss om den nya sensibilitet som slog igenom under svensk stormaktstid. Sådana *gentlemän* skulle alltså de svenska adelsmännen bli för att leva upp till sin nya status.

Utlandsresorna ökade som bekant och fick samtidigt en ny karaktär. Johan Ekeblads utlandsresor var av denna nya typen: de gällde utbildning och kanske främst diplomati, snarare än krigiska företag. Förvisso vistades Johan även utomlands i egenskap av militär – som 27-åring deltog han i slaget vid Warszawa 1656,⁴¹ där han dramatiskt fick hästen ihjälskjuten under sig, men undkom utan

---

³⁵ Weibull s 87

³⁶ Mannerfelt 1903 s 6

³⁷ Englund 1993 s 142

³⁸ Lindberg 1984 s 23

³⁹ Englund 1989 s 74

⁴⁰ Wadsworth 1970 s 26

⁴¹ Mannerfelt 1903 s 10

större men – men det var inte främst dessa resor som kom att påverka hans bildning och sätt att se på världen.

Johan Ekeblad hade som 13-åring rest till Tyskland för att i tre år studera i Frankfurt an der Oder. Senare gjorde han, liksom det tillkom en ung man av hans rang, en sådan peregrinationsresa som skulle föra honom utomlands för att uppleva andra länders språk, samhällsskick och seder. Johan Ekeblad fick nämligen chansen att som 17-åring delta i Magnus Gabriel De la Gardies ambassad till Frankrike år 1646–1649. Fadern Christoffer Ekeblad tog farväl av Johan och gav honom många goda råd att ta med sig på sin utlandsresa. Han ber sonen att inte glömma sin morgon- och aftonbön, inte umgås med tvivelaktiga personer, inte ägna sig åt fylleri och att vara sparsam.⁴²

Råden var goda men dessvärre inte mycket verkningsfulla. Ganska typiskt ledde denna Johans peregrination nämligen inte bara till att hans kunskap utökades, utan även till viss olycka och skörlevnad. I Frankrike, med ambassaden, vistades Johan först i Paris och reste sedan med ett par andra svenska unga herrar till Saumur för att utbilda sig i fäktning, dans och i det franska språket. Det var här, bara efter en månads vistelse, som Johan bestals på hela sin reskassa. Tjuven var deras franskalärare.⁴³ Detta försatte givetvis Johan Ekeblad i stor ekonomisk kris. Ängestfyllda brev sändes till Sverige men trots att fadern skickade pengar tycks de inte ha räckt till. Detta kan sägas bero på att Johans utgifter i Frankrike inte var av det lilla slaget. Lyxen var ett sätt att hävda sig, inte bara ekonomiskt utan även politiskt. Rikets företrädare måste visa sig både starka och förmögna.⁴⁴

Djupt skuldsatt planerade den unge adelsmannen prompt att hastigt fly Frankrike utan att betala sina skulder, för att istället försöka reglera dem hemifrån. Detta misslyckades och i augusti år 1648 blev Johan arresterad i Saumur. Borgen betalades strax, men Johan fick låna pengarna av en till synes mycket långsint borgenär vid namn Jonas Hambræus och skulle aldrig klara av att helt reglera dessa skulder.⁴⁵ Ännu 1661 omtalar Johan vistelsen i Frankrike som mycket olycksam.⁴⁶ År 1663 har den ”skamlöse” Hambræus gått så långt att han låtit trycka ”en bok på svänsk om alla de, som ä honum skyldige blefne”.⁴⁷ Av Johans upprördhet att döma, finns hans namn säkert med i boken.

Men inget ont som inte för någonting gott med sig. Johan Ekeblad fick på sin resa till och från Frankrike vistas i både Flandern, Amsterdam, Hamburg och i Göteborg. I Saumur erhöll han på pricken den utbildning som var i ropet för en diplomat och adelsman av det nya slaget. Mannerfelt menar också, att de mer misslyckade aspekterna av Johan Ekeblads resa, med de ekonomiska trångmål och de många breven hem till en djupt oroad fader som det innebar, gjorde att Johan vid hemkomsten mognat och utvecklats, samt kommit sin fader närmare.⁴⁸ Sture

---

⁴² Mannerfelt 1903 s 12

⁴³ Mannerfelt 1903 s 18

⁴⁴ Englund 1993 s 212

⁴⁵ Mannerfelt 1903 s 16

⁴⁶ Ekeblad 1915 s 244 – 245

⁴⁷ Ekeblad 1915 s 397

⁴⁸ Mannerfelt 1903 s 20

Allén har pekat på, att Johan Ekeblads personliga litterära stil fick ett genombrott under hans vistelse i Saumur i Frankrike.⁴⁹ Johan Ekeblad skulle senare, trots sitt första snedsteg, komma att få många diplomatiska uppdrag. Han reste både till England och till Polen och erhöll en viktig diplomatisk post som resident i Paris åren 1668–1672.

Johan Ekeblads många vistelser i utlandet påverkade säkerligen hans bildning. Han tycks ha varit bekant med verk på många olika språk; franska, latin, italienska, holländska, tyska, engelska och svenska. Han var förtjust i Frankrike. I den krets Johan umgås, finns en hel hop adelsmän med stor internationell erfarenhet, inte minst av Frankrike. Magnus Gabriel De la Gardie är redan nämnd, en annan är greve Clas Tott.

Livligare politiska, ekonomiska och kulturella förbindelser med främmande länder gjorde det nödvändigt med en välutbildad diplomatisk stab och en mer bestående och effektiv utrikesrepresentation.⁵⁰ Diplomatin är en viktig ingrediens för kulturskridningen och civiliseringsprocessen i Sverige vid den här tiden. Den diplomatiska umgängeskunsten i Europa, som plötsligt blivit nödvändig för svenska adelsmän att behärska, färgades av ideal och regler. För att tillförskansa sig denna konst, krävdes en ny typ av kunskap och bildning. Bland annat blev svenskar tvungna att *kunna konversera*. Tidigare hade, som visat, sådant ofta få ge vika för krigisk stolthet eller helt enkelt brist på diplomatisk smidighet. När det under 1630-talet började dyka upp tendenser att bruka nationalspråken vid möten och förhandlingar, vände sig Axel Oxenstierna emot detta. Tyska och franska brev besvarades på svenska eller latin. Då det franska sändebudet ambassadören le la Thuilleries 1644 framförde sina hälsningsfraser på franska, svarade Axel Oxenstierna prompt på svenska, som sedan ord för ord översattes till latin.⁵¹ Oxenstiernas handlade berodde givetvis på prestigeskäl. Det svenska språket kunde inte stå tillbaka för något annat nationellt språk. Men tiden då surmulna furstar inlåsta i sina stenborgar i korseld utfärdade fåordiga diktat var förbi. Den nye världsvane hovmannen, gentlemannen, förde diplomati genom färdigheter i det livliga samtalet på många olika språk. Färdigheter i retorik och i konversationens konst kom därför att skattas högt. Tal var populära, och tal trycktes ofta efter att de framförts. Under stormaktstiden utgavs hundratals sådana vältalighetsprov.⁵²

Konversationens stora betydelse för unga adelsmän blir uppenbar hos Johan Ekeblad. Hans brev är skrivna i konversationens konst. I breven talar han ofta i realtid om sig själv och om texten medan han skriver. Han blandar in humor och observationer i breven på ett tidigare sällan skådat sätt. I själva verket är konversationen Johan Ekeblads rent uttalade metod: Johan Ekeblad ser brevskrivandet som en konversation. Johan för en konversation med läsaren och följer ögonblickets ingivelse, så att när någon ”tanka infaller, exprimerar jag

---

⁴⁹ Allén 2006 s 96

⁵⁰ Tham 1960 s 153

⁵¹ Tham 1960 s 152

⁵² Tengström 1973 s 67

honom strax på papperet, oanseendes om han väl eller illa över en kommer”.⁵³ Denna konversationens metod i Johan Ekeblads brev är av stor vikt och ligger i linje med andra litterära strömningar både i utlandet och i Sverige. Den visar sig i Johans mentalitet, både omedvetet, men även som sagt som medvetet grepp. Vi ska gå närmare in på detta i det kapitel som berör Johan Ekeblads stil och influenser.

Hovet och kulturella influenser

Sveriges återkoppling med Europa innebar alltså att både antalet utlandsresor och mottagandet av utländska besökare ökade. Johan Ekeblad berättar ofta om både ryssar, fransoser, engelsmän och tyskar som vistas som diplomater i Stockholm. Många utlänningar inflyttade också och blev permanenta.

Det är i breven från hovet i Stockholm som Johan Ekeblad beskrivit drottningens vardag och de människor som rörde sig omkring henne. Om drottning Kristina är känt att hon under sin tid som regent åtnjöt ett gott rykte ute i Europa som bildad och humanistisk regent och hade högt anseende bland de utlänningar som vistades vid hovet.⁵⁴ Vi ska inte uppehålla oss kring Kristinas person, då mycket redan är skrivet inom ämnet.

Intressant här är dock det faktum att Kristina omgav sig med talrika vittra och lärda män, inkallade från Frankrike, Holland, Tyskland och från andra länder. Deras inflytande på den intellektuella miljön kan inte ha varit utan betydelse. Förutom en del lärda landsmän, som den svenska skaldekonstens fader Georg Stiernhielm⁵⁵, måste konstnärer som Alexander Cooper, Sébastien Bourdon och David Beck, filologer som Isaac Vossius och Nicolaus Heinsius med världsberömda privata bibliotek och andra lärda som Claude Saumaise och Pierre Bourdelot, med flera ha bidragit till en livlig hovstämning.⁵⁶ Det blir härmed alltså uppenbart, att Johan Ekeblad i sin tillvaro fick chansen att komma i kontakt med en stimulerande intellektuell miljö – där kultur, lärdom och förfining börjat uppskattas – som för Johans far Christoffer Ekeblad bara en generation tidigare inte hade varit tillgänglig på samma sätt.

Klimatet vid hovet hade under den här perioden en air av lätthet. Den kulturella lärdomen blandades med lekar och dans. ”Jag har varit några gånger och lekt med dronningen i hälgen”, som Johan Ekeblad själv skriver.⁵⁷ Bland annat leker de ringrättning, duellerar, ser på komiska skådespel och dansar balett. Johan skickar ideligen små texter, verser och baletter med i breven hem till fadern.⁵⁸

---

⁵³ SBL, band 12, s 624

⁵⁴ Englund 1993 s 566 – 567

⁵⁵ Född 1598, död 1672

⁵⁶ För att inte tala om superkändisbesöket i form av René Descartes

⁵⁷ Ekeblad 1915 s 350

⁵⁸ Se exempelvis brevet från den 31 oktober 1649 i Sjöbergs utgåva

Då man talar om kulturell influens blir det även viktigt att nämna Sveriges egna kulturella ställning. Svenskens självmedvetenhet förändrades i och med stormaktspositionen. Förvisso blev det aldrig tal om någon direkt svensk kulturell påverkan på andra länder, men *inom* Sverige ökade medvetenheten om och stoltheten över den egna nationen. Det blev viktigt att hävda sig, rent av att framhäva och värna sin egen kultur.

Missnöjet med det egna, svenska språkets tillbakaskjutna ställning kom till uttryck i sådana skrifter som *Thet swenska språketz klagemål*, troligen från någon gång i början av 1630-talet, av den mystiske och ännu oidentifierade Skogekär Bergbo. Texten är en typisk exponent för en språkpatiotism, som hade sin motsvarighet i andra länder vid denna tid.⁵⁹ I Sverige fick sådana försök dock ingen vidare framgång. Återkontakten med Europa gjorde snarare att latinet måste få en starkare ställning i Sverige än vad det haft sedan reformationens dagar, samtidigt som franskan i Europa och hos eliten i Sverige höll på att bli ett nytt internationellt språk.⁶⁰

Ändå faller sig språkpatiotismen i Sverige vid den här tiden naturlig; Sverige var inte längre ett bortglömt och instängt land, utan istället en nation att räkna med. Bönedagsplakat, pamfletter, kungörelser och broschyrer hade sedan kriget spridits med stor entusiasm för att söka färga en opinion. Propagandan och historieforskningen var ibland mer ivrig än vad den var sannskyldig. Ett sådant exempel är Henricus Soterus⁶¹ *Svecia, commentarius politicus*, som utgavs år 1631. Soterus bok hade som uppgift att vända sig till den bildade europeiska världen och ge denna en föreställning om det avlägsna Sverige. *Svecia, commentarius politicus* är en skönmålning, som bland annat beskriver Sverige som ett uråldrigt rike, det äldsta av de nordiska rikena.⁶² Enligt Henricus Soterus hade svenskarna inte endast begåvning att lära sig vilka hantverk som helst utan även för att använda sig av alla slags vetenskaper, litteratur och olika språk.⁶³

Det är här på sin plats att påpeka att det däremot inte var frågan om någon form av nationalism sådan som den senare skulle uppkomma och som vi ser den idag. Istället kan dessa hävdanden ses som kopplade till stormaktssvenskens nyväckta självmedvetande i och med återkopplingen till Europa. Det var som om 1600-talssvenskarna med lika delar förtjusning, brådska och handfallenhet vacklande gav sig ut på den Europeiska scenen.

Johan Ekeblad, posten och litterära influenser

---

⁵⁹ Tengström 1973 s 53 – 54

⁶⁰ Lindberg 1984 s 20

⁶¹ Anders Bure. Född år 1600, död år 1645. Magisterstudent vid universitetet i Wittenberg, senare präst och rektor.

⁶² Weibull s 69

⁶³ Weibull s 74

Böcker och litterära genrer

Det handlade nu inte bara om att framställa Sverige som ett rikt och storslaget rike, utan även som ett bildat, förfinat och litterärt sådant. Detta var inte alltid den enklaste uppgift. Den redan omtalade och till synes mycket uppmärksamme Alberto Vimina, som uppehöll sig i Sverige som diplomat vid ett par tillfällen omkring 1653, läste raskt Henricus Soterus nämnda *Svecia, commentarius politicus* men avfärdade den genast som vulgär.⁶⁴ Han var däremot personligen intresserad av det svenska folket och dess förhållanden.⁶⁵ Emellertid var Viminans uppfattning om svenskarna att de alltjämt var barbarer. Han var föga imponerad av det lilla antal lärda som fanns i Sverige och såg inte att det gjordes några som helst vetenskapliga eller teoretiska framsteg vid Uppsala universitet. Förutom drottningen Kristina och dem vid hovet som förvärvat bildning genom resor till mindre barbariska länder, var Sveriges innevånare enligt Vimina till sitt väsen och sina vanor tämligen okultiverade.⁶⁶ Inför sådana utländska besökares kritiska ögon hade Sverige ställts då hon iklätt sig sin nya roll. Man arbetade, så att säga, litet i motvind.

Under 1500-talet hade det inte funnits någon fri bokimport till Sverige. Böcker som importerats från utlandet, främst från Tyskland, genomgick censur. Gustav Vasa ingrep vid flera tillfällen mot tvivelaktigt bok innehåll, politiskt eller religiöst, och Johan III införde 1577 ett förbud mot okontrollerad införsel av böcker. Den som ville sälja böcker i Sverige blev tvungen att först gå till kungens kansli, lämna in en lista på titlar och sedan hålla tummarna för att den skulle godkännas. Det kungliga tryckeriet i Stockholm, som startat på 1520-talet, gav förutom den svenska översättningen av Nya testamentet, mestadels ut psalmböcker och reformationsskrifter.⁶⁷

Tidigare hade det tryckta ordet alltså varit nära sammanknutet med kyrkan, staten och dess lärde. Nu under den första hälften av 1600-talet utvecklades tryckeribranschen i Europa till en mindre industri: antalet tryckerier i de stora städerna ökade kraftigt. Återigen påminns vi om krigets påverkan – det var den myckna propagandan och nyheterna som ökat behovet av tryckerier. Sverige följer liknande mönster. Omkring år 1650 fanns det bortåt 10 tryckerier i riket.⁶⁸ Tryckeribranschen började ge ifrån sig produkter som var tillräckligt billiga för att de skulle kunna nå en bredare publik.⁶⁹ Den svenska armén hade dessutom efter en illfundig order ifrån Stockholm plundrat och lagt beslag på alla böcker man kunnat komma över, för att utöka de svenska universitets- och gymnasiebiblioteken.⁷⁰

---

⁶⁴ Weibull s 75

⁶⁵ Weibull s 80

⁶⁶ Weibull s 83

⁶⁷ Frängsmyr 2000 s 53

⁶⁸ Englund 1993 s 463

⁶⁹ Märk dock väl att man med termen *en bredare publik* under 1600-talet inte kommer ens nära en modern betydelse. Böcker var fortfarande för dyra för de flesta.

⁷⁰ Englund 1993 s 473 – 474

Bokmarknaden och intresset för böcker tog således på ett eller annat sätt fart och växte stadigt. I Sverige gavs det varje decennium under hela 1600-talet ut mellan 1000 och 2000 titlar.⁷¹ Bokimporten växte också och nu fanns fler titlar än förr. Skrifter om astrologi, satirer, teologi, anekdotsamlingar, äventyrsberättelser och reseskildringar kunde spridas. För den som reste i Europa gavs gott om tillfällen att inhandla böcker och somliga städer gjorde sig mer berömda än andra på området. En sådan var Frankfurt am Main som var känd som ett av Europas stora centra för produktion och handel med böcker och trycksaker.⁷²

Vi kan alltså anta, att sedan bokimporten i Sverige inte längre var belagd med lika sträng censur och mängden utlandsresor hade ökat kraftigt, kunde böcker tryckta i England, i Frankrike och i Tyskland spridas i Sverige. Vid en snabb överblick av en förteckning på de verk från den Ekebladiska samlingen som fortfarande finns kvar på Stola, finns mycket riktigt några titlar tryckta i Frankfurt am Main; en av en Petri Andreae Matthioli tryckt 1626, samt den kända samtidskrönikan *Theatri Evropæi* av Matthæus Merian, tryckt 1652. Johan Ekeblads egna böcker, som bevarats på Skara stifts- och landsbibliotek, är ofta tryckta i Paris eller i London.

Den ökade mängden av- och det minskade priset på trycksaker gav upphov till en myckenhet av populära och relativt nya genrer. Det nya idealet sköt de gamle boklärderna åt sidan. Konversationsfärdigheter och en kvickhet i betraktelseförmåga värderades högre än stelbent bildning. Detta märks också i de nya genrererna. Plötsligt blev det också möjligt att läsa böcker bara för nöjes skull.⁷³

Betraktelser, etikettsböcker, folkböcker, så kallade tidsfördrivsböcker och små essäer började ges ut. Det nyvaknade intresset för människan gjorde sig gällande och kan till viss del ses som kopplat till den nya sensibilitet som ovan berörts – vi finner nu en slags ny mottaglighet för olika intryck av en människas personlighet och tankar. Med den nya sensibiliteten kom en ny typ av intimitet. Man började intressera sig för människotyper, för det inre, för individen och för olika sätt att vara på. Det kan förvisso diskuteras huruvida intimiteten inte till viss del funnits där redan tidigare, nära sammanflätad med den lutherska religionen. Men jag vill föreslå att denna då var av ett annat slag och snarare rörde sig kring intimiteten med Gud, kring intimiteten i att få ta del av en människas innersta tankar och känslor kring Gud. Den nyare typen av intimitet i samband med den nya sensibiliteten stod i kontrast till detta utanför den direkt religiösa kontexten. Så länge nöjeslitteraturen bara underströk ett nyttigt syfte; den kunde kallas ”en världsspegel”, eller en ”hjälp att fördriva tiden samt svårmodiga tankar”, kunde sådana texter ges ut som annars tidigare hade fastnat hos de statliga censorerna.⁷⁴

Olika karaktärsdrag började diskuteras. Moraliska essäer trycktes i de nya tidningarna och mycket omtyckta blev 1600-talets så kallade ”character-writers” – som beskrev olika typer, karaktärer hos människorna. Karaktäristikessän skulle ge

---

⁷¹ Englund 1993 s 486

⁷² Englund 1993 s 528

⁷³ Hansson 1999 s 205

⁷⁴ Hansson 1999 s 205

lärdom om människan och vara moraliskt uppbygglig. Mest framträdande inom genren blev Jean de La Bruyère⁷⁵ som i sitt essäistiska verk *Les Caractères* speglade 1600-talets tidsanda och precis som populärt varit målar upp olika typer av personligheter. La Bruyères *Caractères* och liknande texter framställde representativa *typer*, porträtten kunde ses inte bara som allmängiltiga utan även som fokuserade på *en person*.⁷⁶ Bokens stora succé berodde på att läsaren enkelt kunde känna igen sin granne eller sin landsman i karaktärsbeskrivningarna.

La Bruyères karaktäristik kom att imiteras flitigt.⁷⁷ Men även före La Bruyères *Caractères* utgivits år 1688 förekom liknande essäistiska artiklar i tidsskrifter och annat tryck. I England hade prästmannen Robert South redan under 1650- och 60-talet vunnit berömmelse för sina predikningar, som har liknande stil, ton och karaktärsbeskrivningar som La Bruyères senare skulle ha.⁷⁸ Pierre Charrons essäsamling *De la Sagesse*, som grundligt diskuterade människans olika läggningar och lyten, hade utkommit redan 1601.⁷⁹ Michel de Montaignes essäer, som under 1600-talet började bli allt mer populära, låg ofta som underliggande inspirationskälla för många av dessa efterföljande författare.

I Sverige gav Oloff Swensson Lemwig år 1673 ut sitt verk *Konst Att Känna Folck, sigh siälff och andra*, vilket var en fri översättning av engelsmannen Joseph Halls *Characters of Virtues and Vices*.⁸⁰ Dessa tvillingverk tillhörde också karaktäristiktraditionen. Med Lemwig introduceras med andra ord på svenska det vedertagna mönstret inom litteraturarten, och trots att Lemwig inte fick några snabba efterföljare, kan hans verk säkerligen ses som en antydan till att dylika utländska skrifter lästs och uppskattats även i Sverige eller av svenskar utomlands. I Sverige skulle tidsskriftspressen, som ska beröras nedan, komma att få betydelse för de ovan nämnda essägenrerna.⁸¹ Allt oftare under andra halvan av 1600-talet trycktes små moraliska essäer i tidsskriftsform.

Jag vill även dra paralleller mellan intresset för de olika karaktärerna och det allt öppnare och diplomatiska Europa, där olika nationaliteter samlades vid hoven och det kulturella utbytet ständigt stod på dagordningen. Nu upptäcktes skillnader mellan de olika folken, som alla hade sin typiska karaktär: ”holländaren”, ”spanjoren”, ”italienaren”, blev till *typer*.⁸²

Att karaktäristiklitteraturen och intresset för människan låg i tiden märks även hos Johan Ekeblad. I ett av Johans mera kända brev – daterat tidigare än både La Bruyères och Lemwigs verk – skildras med humor olika nationaliteter i samband med en jakt på Stola. De olika viltfåglarna får representera olika nationaliteter och typer. Fransmannen är orren, häftig och hetsig, ”kladder uppå Frans, därå allt var

---

⁷⁵ Född 1645, död 1696

⁷⁶ Turner 1953 pp. 10-16

⁷⁷ La Bruyère, Van Laun 1885 s 20

⁷⁸ La Bruyère 1885 s 24

⁷⁹ Gray 1962 pp. 377-382

⁸⁰ Hägg 1978 s 41

⁸¹ Hägg 1978 s 44, se *Spectator*-imitationerna, Sylwan och Lamm

⁸² Englund 1993 s 572

krokot och brokot, Ringadt och slingadt i kors med kransar och fransar i lyckor”.⁸³ Tjädern är en gammal fåordig tysk, med kruset om halsen och skägg under hakan, medan engelsmannen i sin tur blir jämförd med järpen, som delar alla likheter med britten förutom tobaksdrickandet. Även i andra brev återkommer Johan Ekeblad till ”messieurs orrarna”.⁸⁴

Dessa genrens ofta lätta och konversationsartade stil till trots återfinns ändå den allmänna essättraditionens ”moralism”, som finns hos såväl Seneca och Plutarchos som hos Montaigne och Francis Bacon.⁸⁵ Renässansens populära vägvalsmotiv återkom under 1600-talet och finns typiskt i Georg Stiernhielms *Hercules* som handlar om moraliska val mellan livsvägar.⁸⁶

Återkopplingen med Europa införlivade alltså sannolikt svenska författare med ny energi. Just Georg Stiernhielm hämtade impulser från sin tid vid holländska och tyska universitet,⁸⁷ och skalden Lars Wivallius torde ha tagit intryck av Europas litterära strömningar under sina äventyrliga utlandsvistelser. Den svenska historieskrivningen hade, som nämnts, tagit fart. Henricus Soterus *Svecia, commentarius politicus* hade förvisso varit mera hängiven än korrekt, men den var ett steg på vägen. Försök till en kanske mera sannskyldig granskning gjordes av den samtida uppsalaprofessorn i juridik och politik, Johannes Messenius.⁸⁸ Hans *Scondia illustrata* sägs ibland vara ett utav de första svenska försöken att kritiskt granska gamla sägner och dokument. *Scondia illustrata* bär drag av en ny rationalism som fick ett genombrott under 1600-talet.⁸⁹

Även Olof Verelius redan nämnda roman *Peregrinatio cosmopolitana* är tidstypisk på mer än ett sätt. Den innehåller skildringen av typer för olika mänskliga fel och dårsaker, typisk för 1600-talslitteraturens ovan diskuterade karaktärsstudier. Här är Verelius spännande nog ett par decennier före La Bruyère.⁹⁰ Olof Verelius *Peregrinatio cosmopolitana* har utgått från en mängd förebilder inom den föregående europeiska litteraturen. Detta faktum utgör ytterligare en intressant, tidstypisk aspekt. Framför allt är romanen nämligen, som Oscar Wieselgren visat, i stort en fri översättning av spanjoren Francisco de Quevedos satirer, i sin tur inspirerade av bland annat Dantes *Divina Comedia*.⁹¹ I fallet *Peregrinatio cosmopolitana* märks således hur det ökade kulturella utbytet och de utrikes influenserna kom att påverka det litterära och intellektuella klimatet i Sverige.

Hur stod det då mitt i allt detta till med Johan Ekeblads egna bokintresse? Av allt att döma var han beläst och hade en gedigen bildning av europeiskt mått. Hans

---

⁸³ Ekeblad 1911 s 323. I beskrivningen av fransmannen citerar Johan Ekeblad förövrigt ur Stiernhielms *Hercules*, där strofen om det franska modet återfinns i beskrivningen av fru Flättja, fäfångligheten.

⁸⁴ Ekeblad 1911 s 24

⁸⁵ Hägg 1978 s 23 – 24

⁸⁶ Tengström 1973 s 69

⁸⁷ Tengström 1973 s 69

⁸⁸ Henriksson 1963 s 415

⁸⁹ Johannesson 1999 s 166

⁹⁰ Wieselgren 1910 s 152

⁹¹ Wieselgren 1910 s 156-157

intresse omfattade både äldre, antik litteratur och samtida. Redan tidigare har det nämnts, att Johan behärskade många språk. Sture Allén skriver att Johan Ekeblad i en lista över skrifter nämner bland andra Ovidius, Vergilius, Cervantes, Boccaccio, Descartes, Thomas Hobbes och Stiernhielm.⁹² På Stifts- och landsbiblioteket i Skara finns några av de böcker som tillhört Johan Ekeblad. Däribland hittas grekiska dramer, Ferrante Pallavicios kontroversiella *La Retorica delle Puttane* och Michel de Montaignes essayer.⁹³ Förutom de många gånger Johan i sina brev talar om verser och sånger han läst eller skickar, ber Johan i ett brev fadern att sända honom hans ”två böcker fransöske i duodecimo, som ligga i bokskrine, med amelerad band och brokote på snittet, bak på står med förgyllte bokstäfver: Poesie choisi to: I och den andra to: II”.⁹⁴ En annan gång ber Johan dem därhemma att se till hans böcker i bokkistan ”så att inte svamparna äta opp dem”.⁹⁵ Johan Ekeblad beundrade Georg Stiernhielm, citerar honom ibland ur minnet och skriver entusiastiskt om honom i sina brev. I ett brev sänder Johan till fadern en vers av skalden, som Johan säger sig tycka mycket om.⁹⁶ Bland Johan Ekeblads privata anteckningar finns en tidig avskrift av Stiernhielms *Hercules*. Johan Nordström har menat, att Johan Ekeblads avskrift är en helt korrekt, dock inte komplett, kopia av *Hercules* i dess sannolikt första gestaltning.⁹⁷ Kopian återfinns bland latinska och franska stilövningar, brevkoncept samt en mängd citat ur diverse författare, bland annat Jean-Louis Guez de Balzac och Michel de Montaigne.⁹⁸ Någon gång åberopar Johan ur minnet ett citat ur en bok, ”hvaruti Socratis bästa och remarkablaste skrifter står”.⁹⁹

Mindre känt än brevkorrespondensen är, att Johan Ekeblad även gjorde försök att skriva egen prosa. Romanfragment finns bevarade, men verket blev inte färdigställt. Försöket tros vara skrivet omkring 1664 eller något senare.¹⁰⁰ Huvudpersonen i berättelsen heter hursomhelst Balke (jmf: Ekebla, som Johan ibland skrev sitt efternamn). Balke vill lämna hovlivet för ett lugnare liv på landet.¹⁰¹ Balkes hemvistort heter i berättelsen Talso (jmf: Stola). På vägen mot sitt mål upplever denne Balke – som förresten en stund in i berättelsen byter namn till Kable – ett halverotiskt äventyr samman med vackra väninnor som bara nästan döljs bakom fortsatt rätt tama anagram. Så följer att historiens Balke, eller Kable, smyger sig in i sovande damers kammare och får skåda ”blåtta armar, hwitare än sielffua laakanet” och ”kyssa dät aldrasköneste bröstet”, för att sedan som i andra typiska herdeskildrings- och äventyrsromaner bli påkommen och undangömd i ett kabinett.¹⁰² Fragmentet är kort, bara några sidor långt, men utgör således ett av de

---

⁹² Allén 2006 s 25–26

⁹³ Se bihang

⁹⁴ Ekeblad 1915 s 68

⁹⁵ Ekeblad 1915 s 105

⁹⁶ Ekeblad 1915 s 61

⁹⁷ Nordström 1916 s 165

⁹⁸ Nordström 1916 s 163

⁹⁹ Ekeblad 1911 s 183

¹⁰⁰ Nordström 1916 s 163

¹⁰¹ Nordström 1921 s 215

¹⁰² Nordström 1921 s 218

första försöken till svensk prosaberättelse, jämte Urban Hjärnes *Stratonice* som är ungefär exakt samtida.

Vad som här framkommer tydligt är, att Johan Ekeblad ägnade sig åt läsning, och att läsningen inte sällan utgjordes av utländsk och oftast profan litteratur. Tiden låg rätt för Johan: inte bara kunde han inhandla böcker från utlandet och enklare komma över böcker av stora författare, det var också under 1600-talet som läsningen i Sverige börjat bli kommersiell och nöjeslitteraturen tilltog, om än med försiktighet.¹⁰³ Vidare verkar Johan Ekeblad ha tagit intryck av sin läsning och sökt använda sig av dessa intryck för att utveckla sitt eget skrivande.

Postväsende och nyheter

Det svenska postväsendet utvecklades enormt under det trettioåriga kriget. Behovet av nyheter och snabb korrespondens mellan de styrande i Sverige och deras generaler på kontinenten gjorde att man blev tvungen att organisera en välfungerande apparat. Fasta postförbindelser med utlandet sattes upp. 1636 års postordning förordnade postbönder, postförvaltare och en central ledning i Stockholm.¹⁰⁴

De flesta försändelserna gällde statliga ärenden. Men postväsendets förbättrade organisation underlättade även för skickandet av privatbrev. I största allmänhet blev det enklare att upprätta och hålla kontakter, samt att föra en konversation med dem som inte befann sig på samma ort som en själv. Den stora betydelsen av detta kan inte underskattas – förenklad korrespondens är en byggsten i grunden för intellektuell och social samvaro.

Johan Ekeblad använder sig både av det centralstyrda postväsendet och några gånger även av det äldre knepet, att skicka sina brev med en vän eller resenär som skulle åt det håll man ville att brevet skulle gå. I ett brev kan vi läsa: ”Jag vet ingen värre syssla än att skriva bref, som man intet är säker på, om de komma fram eller ej”.¹⁰⁵ Ty postväsendets utveckling i all ära, men det märks – inte minst i Johan Ekeblads brev – att postgången ännu inte var helt pålitlig. Tiden det skulle ta för ett brev att komma fram bestämdes av väder, vägar och plats, och kunde variera enormt, oansett hur raskt brevskrivaren fick orden på pappret.

Postväsendets funktion eller dysfunktion är en viktig punkt på dagordningen för Johan. För en man som så flitigt skriver brev och tycks vara så angelägen om att både motta och skicka dem – han säger själv, att han inte låter en enda postdag gå förbi utan att han skickar ett brev till fadern¹⁰⁶ – är det inte konstigt att han i så många av sina egna brev talar om posten och ofta oroar sig över den. Över huvud taget är det ett vanligt inslag i brev att Johan beklagar sig över att han får för lite brev. Hans behov av konversation tycks vara omätligt. Ibland talar han också

---

¹⁰³ Hansson 1999 s 202

¹⁰⁴ Englund 1993 s 303

¹⁰⁵ Ekeblad 1915 s 223

¹⁰⁶ Ekeblad 1911 s 182

med viss frustration om misstankar om att alla hans brev inte kommer fram, eftersom han påstår sig skriva många fler brev än han får tillbaka.¹⁰⁷

Ytterligare en intressant insyn i postväsendet får vi via det faktum att Johan Ekeblads svärfar var god vän med Johan von Beijer, chef över postmästeriet i Sverige vid den här tiden. I ett brev berättar Johan för fadern: ”Jag har talt med min svärfar, om det farkär ber mig hjälpa Haral Mårtenson till postmästeriet i Liköping. Så, efter han är helt god vän med Bäjier, som har arrenderat postmästeriet öfver hela Sverige [...] och har makt att sättia postmästare till och från, så har han lofvat mig, att han skall talamed honum Bäjier, det jag ock skall göra”¹⁰⁸.

Johan von Beijer var en invandrad tysk som år 1636 hade flyttat till Sverige för att arbeta i Axel Oxenstiernas tjänst. Som chef över postmästeriet hade han fått i ytterligare uppdrag att låta redigera och publicera nyheter i den tidning som skulle komma att bli Sveriges första; *Ordinari Post Tijdender*. Tidningsutgivningen var således nära sammankopplad med postverket.¹⁰⁹ Då nyheter både inrikes men även från utlandet genom utrikes tidningar, pamfletter eller i privatbrev inkom, hade Johan von Beijer i uppgift att sammanställa dessa och ge ut dem i tidningsform, till nytta för allmänheten. *Ordinarie Post Tijdender* gavs ut första gången 1645 och utkom sedan en gång i veckan.¹¹⁰

Rena nyhetsmagasin och tidningar var någonting nytt för tiden. De var även de en produkt av den ökade mängden propagandan och den växande tryckeriindustrin. De första nyhetsmagasinen uppkom redan 1609 i Tyskland. Sedan följde flera riktiga veckotidningar i Frankrike och i England.¹¹¹ Somliga tidningar började anställa kunskapare och agenter i olika länder som kunde föra hem nyheter eller skriva egna artiklar om vad som skedde i utlandet.¹¹² Svensk publicistik kan vid den här tiden inte sägas ha varit lika professionell som den började bli på kontinenten. Men nyhetsbladen florerade ändå och fick en stor betydelse för informationsspridningen både under och efter det trettioåriga kriget.¹¹³ Törsten efter nyheter var stor i landet. Exempelvis ställde man till med offentliga högläsningar av *Ordinari Post Tijdender*.¹¹⁴

Johan Ekeblad låg precis rätt i tiden för att kunna utnyttja det nya nyhetsflödet. Men hur fria eller censurerade dessa nyheter var, som Johan fick ta del av, är en annan sak. Nyheterna hade sitt ursprung i krigspropagandan, och utgavs under statlig kontroll. Kontrollen tycks ha varit mer eller mindre strikt under olika perioder under 1600-talet. År 1676 förordnade man i hovrådet att uppsikten över nyhetstidningarna måste skärpas, på grund av ”hwarjehanda inconvenientier, som man esomoftast härtill vti the tryckte adviser hafwer

---

¹⁰⁷ Se som exempel brevet från den 13 november 1649, i Sjöbergs utgåva

¹⁰⁸ Ekeblad 1915 s 348

¹⁰⁹ Sylvan 1892 s 125

¹¹⁰ Tham 1960 s 159

¹¹¹ Englund 1993 s 463

¹¹² Tham 1960 s 153

¹¹³ Tham 1960 s 156–157

¹¹⁴ Englund 1993 s 464

förmärkt”.¹¹⁵ Upprörda utspel om vikten av skärpt kontroll yttrades lite då och då av de styrande, ungefär med fem-tio års mellanrum under hela andra halvan av 1600-talet. Detta säger inte bara någonting om att censur brukades, utan antyder även att tidningarna ändå periodvis tycks ha varit relativt frispråkiga och öppna.

Så värst djuplodande lär nyheterna i nyhetsmagasinen emellertid inte ha varit. Den som ville ge sig in i mera skarpsinniga nyhetsdiskussioner fann troligtvis fortfarande breven varandes den bästa källan. Privatbrev kunde ge gedigen information och somliga privatbrev tog formen av ”nouveller”, som kopierades för hand och såldes vidare.¹¹⁶ I Frankrike hade Ludvig XIII själv skrivit officiella brev i *Gazette de France* och i *Ordinari Post Tijdender* trycktes många äkta brev och rapporter skrivna av svenska befälhavare ute på fältet.¹¹⁷

Johan Ekeblad - mentalitet och genrer

Brev kan ge en ovärderlig insikt i den skrivandes omedelbara tillvaro och omgivning. Men de kan även ge en ypperlig bild av den skrivandes, författarens, egna personlighet och mentalitet på ett sätt som många andra litterära former inte kan erbjuda. Romanen, avhandlingen eller verket är ofta tillrättalagt och ordnat. De visar någonting annat än vad brevet gör. Brevet är en litterär form som inbjuder till det privata. Johan Ekeblad använde brevformen som uttrycksform för sitt skrivande och valde så en intim litterär genre. Att han gör detta beror delvis på praktiska omständigheter – han kände sig tvungen att korrespondera med sina närmsta. Men det är tydligt att han såg på breven som någonting mer än bara brev. I brevformen uttrycker han sin personlighet, och experimenterar litterärt på ett sätt som inom andra, etablerade litterära genrer hade varit svårt eller omöjligt. Dessa andra litterära genrer var vid tiden strikt bundna till formell struktur och i det närmsta ritualiserade stilar. I brevets form fann Johan ett uttryckssätt där han kunde vara sig själv. Johan Ekeblads brev kan nästintill liknas vid essäer, eller åtminstone ett förstadium till sådana. Kanske kunde breven kallas en intimare typ av essä. Och just för att bli kvitt de bestämda formerna hade Montaigne åttio år tidigare hittat på denna egna genre, låt vara hans föregångare i antiken.

Johan Ekeblads skrivande ur en brevstils- och idealaspekt

Johan Ekeblads stil beskrivs ofta som udda. Istället får Agneta Horns språk stå som representativt för de aristokratiska kretsarna vid mitten av 1600-talet.¹¹⁸ Johannesson har kallat Johan Ekeblads brev de märkligaste i den svenska 1600-

---

¹¹⁵ Sylvan 1892 s 126

¹¹⁶ Englund 1993 s 465

¹¹⁷ Englund 1993 s 465

¹¹⁸ Bergman 1968 s 100

talslitteraturen.¹¹⁹ Märkliga kanske i den bemärkelsen att de sticker ut i den svenska litterära miljön vid den här tiden, men mindre märkliga om det större sammanhanget övervägs. Johan Ekeblad var tydligt influerad av europeiska tendenser i tiden.¹²⁰ Det var nämligen ingen slump att brevet föll Johan Ekeblad så i smaken. Brevskrivningen hade i Frankrike blivit ett aristokratiskt mode. Johan Ekeblad nämner brevskrivaren Jean-Louis Guez de Balzac som en utav dem han läst och säger sig även vara inspirerad av Vincent Voiture, en annan fransk brevskrivare och poet. Tidsandan, med de ideal och den mentalitet den fostrade, inbjöd till denna typ av litterär förkovring. Det talades allt oftare om vikten av *konversationen* som en god övning för att förfina sin smak och sin förmåga att skriva.¹²¹ Flera forskare har understrukt det nära sambandet mellan de nya aristokratiska stilidealen i brev och konversationskonsten i de adliga salongerna.¹²² Den nya sensibiliteten och intimiteten märks i litteraturen och i sättet att uttrycka tankar på. Brevkonsten var särskilt öppen för de nya stilimpulserna.

I fransk brevteori under 1600-talet började det allt oftare framhållas att kvinnor var bättre brevskrivare än män. Hansson menar att framhävandet av denna förmåga hos kvinnor har ett nära samband med de aristokratiska ambitioner och de nya stilideal som hade börjat figurera i 1600-talets aristokratiska Frankrike.¹²³ Idealerna rörde elegans och naturlighet. Kvinnorna fick representera stilidealet, eftersom man ställde sig i opposition mot de litterära mönster och de makthavare retoriken kommit att förknippas med: den högtravande långrandigheten och de lärda pedanterna. Madame de Sévigné, jämngammal med Johan, skrev under hela sin livstid brev som för sin lätta, naturliga och eleganta stil uppnådde stor popularitet.¹²⁴ Men det var inte bara kvinnor som behärskade eller ansågs vara lämpade för denna nya brevstil. I aristokratisk brevskrivning var en åtminstone skenbar frigörelse från de gamla reglerna ett ideal även för män.¹²⁵

I ett utomordentligt exempel på den nya mentalitetens opposition mot lärda pedanter berättar Johan Ekeblad för brodern att han börjat studera latin. Latinet hade vid den här tiden, som nämnts, ingalunda börjat tappa fäste i Sverige. Däremot var det redan då oturligt nog förevigt förknippat med ålderdomlig lärdom och bistra professorer. För en ung adelsman, en *honnête homme*, som helst konverserade på franska, fick latinet således en ambivalent ställning. Johan Ekeblad *ville* studera latin, men kunde ändå inte undgå att skämta med de lärde och med nonchalans tala om sina språkstudier i det antika språket: ”Kann I märka,

---

¹¹⁹ Johannesson 1999 s 241

¹²⁰ Jag kommer här att röra mig kring Johan Ekeblads stil i åldrarna 20 – 35, då hans personliga uttryckssätt kan sägas ha utkristalliserats och vara färdigt. Det är även vid den här tiden som brevkorrespondensen med fadern och brodern är störst. För en utförligare analys av Johans stilmässiga utveckling i yngre år, se Sture Allén.

¹²¹ Turner 1953 pp. 10-16

¹²² Hansson 1987 s 15

¹²³ Hansson 1987 s 15

¹²⁴ Breven publicerades förvisso inte förrän år 1725, först efter hennes död, men hade länge cirkulerat privat och lästs av många under andra halvan av 1600-talet.

¹²⁵ Hansson 1987 s 18

att jag nu erhållit har det jag så länge åstundat, nämligen en studiosum eller djäkne som excercerar mig in lingua latina – jag vet redan intet, om jag har skrivit rätt [...]. Om min præceptor vore hic, så skulle jag interrogare ipsi. Men huru farligt det är att vara lärd! Förty allenast för 2 dagar sedan jag har begynt att studera, kan jag icke skriva unam lineam, utan jag måste bland blanda latin däri. [...] Men likväl kan jag intet underlåta att describere min præceptors minor. Så oansedt han en fransos är och har hustru och barn, är han likväl så smutsig och flottig, att man väl en tunna fett utur hans kappa och kläder koka kunde”¹²⁶

Märk väl, att Johan vid beskrivningen av sin lärare understryker att han är fransman, men otroligt nog ändå lyckas vara en hopplös och boksynt stofil. Bara en vecka senare skriver Johan åter till brodern och berättar att han redan slutat upp med studierna, därför att hans ”domine preceptor intet hade, det jag kunde lära af honom och föga klokare än jag”¹²⁷.

Johan Ekeblad ligger i framkant. Från omkring 1660 och framåt skedde, framför allt i Frankrike, en allt starkare estetisk uppvärdering av en slags skenbar vårdslöshet. ”La négligence” hade proklamerats just som aristokratiskt ideal för *l’honnête homme* i en traktat från 1630 av Nicolas Faret.¹²⁸ Vårdslösheten skulle antyda den naturlighet och sensibilitet som låg på modet, men var egentligen ingalunda äkta slarv utan helt utstuderad. Det var en slags påmålad vårdslöshet som dolde konstfärdigheten. Först under 1700-talet skulle denna nya brevstil på allvar slå igenom,¹²⁹ men Johan Ekeblad använder sig tidsenligt av denna stil redan på 1600-talet. Och Stina Hansson har påpekat, att Johan Ekeblads brevkunst just är *konst*, och inte någon från normer frigjord natur.¹³⁰

Däremot vill jag framhålla, att en rådande stilmall á la mode inte gör hela saken. För det första gäller, att Johan Ekeblad experimenterar med och behärskar stilen med talang utöver det vanliga, vilket upptäcks vid jämförelse med samtida brevskrivande svenskar med liknande brevstil.¹³¹ Dessutom ligger Johan så i framkant, att bara det blir remarkabelt. För det andra bör det understrykas att den skenbara vårdslösheten och idealet *honnête homme* inte hade sitt egentliga ursprung i franska salonger under 1600-talet utan kan sägas ha uppkommit – om än fortfarande med grogrund i Frankrike – redan tidigare. Vi går närmare in på detta i nästa avsnitt. En mentalitet är vidare långt mera komplex än att den kan passas in i en mall – att söka positionera Johan Ekeblad för hårt i en litteraturhistorisk stilströmning gör bilden av honom något onyanserad. Att därför helt avfärda Johan Ekeblads brev som en konst utförd efter stilmall, skulle vara att förringa många delar av hans personlighet och talang. Snarare är Johan Ekeblads *mentalitet* så formad av samtiden, att den uttrycker sådana ideal som var nya för epoken. Johan fångar upp en känsla i tiden – både medvetet och omedvetet, i sitt uttryckssätt och i sin personlighet, plockar han upp ideal och strömningar under

---

¹²⁶ Ekeblad 1911 s 297 – 298

¹²⁷ Ekeblad 1911 s 302

¹²⁸ Hansson 1987 s 15

¹²⁹ Hansson 1999 s 300

¹³⁰ Hansson 1988 s 154

¹³¹ Se exempelvis Beata Rosenhanes brev i Stina Hansson 1988, s 154 ff.

perioden. Härigenom kan Johans brev förstås och blir plötsligt mindre märkliga – han agerar utifrån de ideal och den nya mentalitet som uppstått i de aristokratiska kretsarna, främst i Frankrike. Mentaliteterna kan ofta visa sig vara den felande länk som begripliggör äldre tiders handlingar och tankesätt som annars förefallit absurda och bisarra eller styligt och tråkigt regelklädda.¹³²

En viss språklig utveckling började ske under 1600-talet. I de skrifter och den propaganda som förekommit under vasasönernas tid hade språket varit ”icke sällan ganska grovt”. Sådana texter utarbetades inom kansliet och var dessutom, vidare uttryckt i Thams ord, ”ganska talanglösa”.¹³³ Talanglösa eller inte är det däremot tydligt, att sättet att uttrycka sig på var annorlunda då, och under 1600-talet hade börjat förändras. Johan Ekeblad befann sig mitt i brytpunkten.

Johan Ekeblad var helt säkert skolad i den retoriska traditionen, som lärdes ut till alla unga skolgossar av de högre stånden. Säkert är också att han även fått lära sig brevskrivandets konst, som vid den här tiden var knuten till mångahanda regler och mallar. Ovan sades det att brevgenren till skillnad från andra litterära genrer kunde ses som friare och mera otvungen. Detta kan sägas vara både sant och falskt. Även brevskrivandet var under 1600-talet knutet till ett bastant regelverk. Den franska, nya stilen enligt salongskonversationsmodell hade så smått börjat göra intåg, men i Sverige gällde fortfarande i stort den äldre, mera tematiska och regelklädda brevformen. Brevundervisningen gavs genom retorikböcker, tillämpade på brevskrivning,¹³⁴ och breven skrevs tematiskt, utifrån väl definierade och bestämda anledningar och med en kodad uppbyggnad.

Utan en medvetenhet om och en konstfärdighet i de äldre, men fortfarande gängse brevregler som fanns att tillhandahålla, och vidare utan djup litterär bildning, hade Johan Ekeblad aldrig kunnat författa sina brev som han gjorde. Han är vidare medveten om sin stil och det nya ideal han förespråkar. Mentaliteten blir här, så att säga, medvetandegjord. Johan Ekeblad vet att han bryter mot gängse regler. Han refererar ofta lekfullt till sitt egna sätt att skriva som ”min elaka stil”.¹³⁵ Gång på gång understryker han att han inte kan rå för sitt framställningssätt. Vi påminns om det naturliga idealet – detta är återigen en spegling av den mentalitet och de ideal som var gällande för den nya typen av adelsman som Johan representerar. Ständigt återkommer Johan Ekeblad till temat om sin egen stils fel och brister, men då han talar om sin stil som bristfällig och bekänner sina skavanker demonstrerar han i samma vända hur väl han behärskar det egna uttryckssättet – det naturliga, och vårdslösa. I ett brev från den 26 april 1654 erkänner Johan: ”Men om jag törs säjat, så må jag bekänna, att jag har det felet, att så snart jag sätter mig till att skriva någon till, så är det mig omöjeliget att länge kunna sitta och tänka efter, hvad jag skriva skall, utan det, som mig då först faller in i tanken, sätter jag det genast på papperet”.¹³⁶

---

¹³² Florén och Persson 1985 s 193

¹³³ Tham 1960 s 12

¹³⁴ Hansson 1987 s 16

¹³⁵ Ekeblad 1911 s 149

¹³⁶ Ekeblad 1911 s 326 – 327

Den lätta, lekande och konversationsartade tonen i texten är ofta närvarande. Så fort breven börjar röra sig kring tråkiga eller allvarsamma ämnen, brukar Johan Ekeblad lägga till att han skriver ”lappri” eller att han ska ”upphöra med denna ledesamma klagevisan”.¹³⁷ Han direktkommenterar med självironi då han kommer sig för att tala om någonting så tråkigt som vädret: ”Här har varit i denna dagarna skönt väder. Häraf kan min käre farkär märkia, att jag inte har mycket att skriva om, när jag tar på och skriva om väderleken”.¹³⁸

Johan vänder sig helt uttalat emot bruket av bestämda brevregler ett antal gånger och demonstrerar tydligt att han är fullt medveten om att han kringgår dem. ”Om jag skulle följa *andras* exempel, så borde jag efter en lång titel och stort spatium på alla sidor på papperet hälsa min käre farkär med gud, för hvilket jag stor försyn bär, att bruka en så stor herre till min ordinarie post att bära hälsningar fram”,¹³⁹ skriver Johan och fortsätter med att berätta hur mycket han ogillar tomma hälsningsfraser och slutfraser som enligt honom inte besitter någon ”mening eller effect”. I ett skeptiskt utbrott anför Johan vidare att det är onödigt att beskriva sin hälsas tillstånd; är man sjuk, blir man inte friskare av att beskriva sin sjukdom, och mår man väl, är det onödigt att tala om det.¹⁴⁰ Därutöver vänder han sig mot ett överdrivet åberopande av gud i brev.¹⁴¹ Kort sagt avbedjer sig Johan alla äldre brevregler; ”Allt detta har jag villat remonstrera min käre farkär [...], att jag intet förobligerad är att så noga observera den gamla fasonen till att skriva, utan att jag må begynna och ända mina bref utan alla dessa fåfångligheter”.¹⁴²

När Johan Ekeblad ibland ändå använder sig av de hälsningsfraser och rekommendationer han annars avfärdat som onödiga och onaturliga, är han snabbt att kommentera sina snedsprång. ”Jag önskar min käre farkär all själfbegärlig lycka och framgång uti allt sitt goda företagande. Denna begynnelsen på mitt bref är fulle något litet prästaktig [...]. Jag förhoppas, att min käre farkär icke misstänker denna lilla complimenten, som så i hastighet framkom. Det plägar eljest intet vara min vana att bruka dem [...]”.¹⁴³

I det mest berömda av Johan Ekeblads brev som inleds med att Johan helt impressionistiskt härmar fågelsång, ”pelup, pelup, pelup, peluplupluplup klikup tissssssssssss” etc., märks tydligt att Johan själv är medveten om dess underliga stil. I slutet av brevet kommenterar han förnöjt: ”Äntro nu någon komme till bryta upp detta brefvet af okänt folk och finge se’et! Hvad skulle väl systrarna säga!”¹⁴⁴

Många nyhetsblad hade som nämnts vid den här tiden karaktären av privatbrev eller meddelanden.¹⁴⁵ Ett viktigt syfte även för Johan Ekeblads brevskrivande är

---

¹³⁷ Ekeblad 1911 s 257

¹³⁸ Ekeblad 1915 s 7

¹³⁹ Ekeblad 1911 s 294

¹⁴⁰ Ekeblad 1911 s 295

¹⁴¹ Hansson 1988 s 149

¹⁴² Ekeblad 1911 s 295

¹⁴³ Ekeblad 1911 s 146

¹⁴⁴ Ekeblad 1911 s 324

¹⁴⁵ Tham 1960 s 156–157

just rapportering av nyheter och händelser. Han talar ofta om tiender, nyheter, från utlandet. Men mer än nyhetsrapportering, var breven för Johan Ekeblad ett umgänge. Brev definierades vid den här tiden av brevteorin i stort som ett slags samtal, med frånvarande personer.¹⁴⁶ Delvis beroende på postväsendets utveckling och förbättring hade brevskrivningen kunnat bli ett alltmer reguljärt inslag i den aristokratiska sociala kulturen och brev kunde nu fungera som en utvidgning av de sociala relationerna.¹⁴⁷ Jag vill understryka att det är tydligt att brevkorrespondensen för Johan var ett slags samvaro: ”Jag åtnjuter så stor [...] glädje, hvar gång posten går härifrån, genom den inbillningen af min käre farkärs *umgänge*”,¹⁴⁸ skriver han och refererar ytterligare till sin korrespondens som ett samtal då han säger sig vara glad, ”när jag på detta medelet får *conversera* med min käre farkär”.¹⁴⁹ Ytterligare exempel på hur Johan Ekeblad såg brevkorrespondensen som ett livligt samtal ges av dylika exempel: ”Det sidsta brefvet, jag fick från min käre farkär för åtte dagar sedan, har gefvit mig så många tankar, att jag några gånger har varit på vägen till att [...] resa dit ner till mina käre farkär”.¹⁵⁰ Klart inspirerad av idealet *honnête homme* och franska förebilder framhåller Johan ständigt konversationens stora vikt.

Högläsning av brev från frånvarande vänner var ett inslag i salongskulturen.¹⁵¹ Således inbjöd breven inte bara till konversation mellan två parter, utan även mellan flera. Även detta märks ibland i Johans brev. Bland annat tycks han ha läst upp faderns brev för sin hustru och hennes väninna Saint Julienne.¹⁵² Detta antyds då Johan i en hälsning till fadern från dem alla skriver att, ”i synnerhet mademoiselle Saint Julienne [*hälsar*], som känner min käre farkär så grannt reda, att hon tycker hon har sett och omgått med farkär i alla sin dagar”.¹⁵³ Saint Julienne hade vid den här tidpunkten aldrig träffat Christoffer Ekeblad. Brev lästes vid den här tiden alltså inte sällan upp – någonting som ger brevgenren en ytterligare tyngd. Jag vill således poängtera, att det förvisso var en privat genre, men kanske inte så privat som först kan inbillas.

Johan Ekeblads brevskrivande ur en annan synvinkel – ett försök

Ovan talades det om Johan Ekeblads brev som en intimare typ av essä. Hittills har breven och brevstilarna under 1600-talet behandlats samt hur Johan Ekeblads mentalitet speglar rådande ideal. Hur står det till med essän, och hur hör den hit? En essä definieras av Hägg som: En kort prosatext med huvudsakligen inhämtade fakta ordnade efter underhållande eller övertalande funktion, publicerad i bokform

---

¹⁴⁶ Hansson 1987 s 16

¹⁴⁷ Hansson 1987 s 16

¹⁴⁸ Ekeblad 1911 s 305

¹⁴⁹ Ekeblad 1911 s 294

¹⁵⁰ Ekeblad 1915 s 272

¹⁵¹ Hansson 1987 s 16

¹⁵² Ekeblad 1915 s 323

¹⁵³ Ekeblad 1915 s 339

tillsammans med andra likartade.¹⁵⁴ Att utnämna Johan Ekeblad till essäist enligt en sådan definition skulle därför vara att gå för långt. Johan Ekeblad skriver brev och deras speciella stil till trots, är de fortfarande brev och inte essäer.

Men inte förrän mot slutet av 1800-talet uppträder ordet *essä* i svenskan, och som boktitel först år 1900, då en medveten inhemsk essäistik på allvar bildats i Sverige.¹⁵⁵ Däremot har Hägg talat om att det inom den svenska traditionen finns brevsamlingar från 1600- och 1700-talen som kan sägas ligga i essäistikens grannskap.¹⁵⁶ Låt oss undersöka huruvida den Ekebladska brevsamlingen inte kunde sägas ligga just i detta grannskap som snuddar vid essän. Vidare ska vi undersöka hur Johan Ekeblads mentalitet formats av intryck från den franska essätraditionen.

Genren essä var länge i avsaknad av en enhetlig tradition.¹⁵⁷ Vad som menas med ordet *essay* har ändrats genom tiderna och användes under 1600-talet med en annan betydelse än den av idag. Med en *essay* menades ursprungligen – som ordet också antyder – en skiss, ett försök, vaga ledtrådar att följa, blandade tankar kring olika ämnen som kastats ut utan större regelbundenhet men tillräckligt strukturerade för att inbjuda till vidare reflektion och intresse. Mera utförliga, regelmässiga och färdiga sammanställningar brukade på 1600-talet benämnas *treatsie*, *traktat*, *dissertation* eller *discourse*. Till skillnad från dessa genrer var *essayn* ny, därför att den inte gjorde anspråk på att vara formell, utan snarare skulle *ingiva läsaren med tankar kring ämnet, uppmuntra läsaren till konversation och vidare kommentarer*.¹⁵⁸ Om en läsare införlivades med ett plötsligt begär att kommentera och göra tillägg till en *treatsie* eller en *dissertation*, skulle denna lust till handling möjligen förstås som en vag men förargande antydning till att texten var ofullständig eller bristfällig. Detta var inte fallet med essän, som snarare uppmuntrade till sådan handling. Vi kan här kort påminna oss om brevs liknande funktion. Både brev och essäer kan fungera som en konversation med läsaren.¹⁵⁹ I ett brev från den 7 juni 1656 vill Johan själv att läsaren ska se på hans brev som någonting annat än just brev: ”Så declarerar jag nu [...] att *det jag skrifver inte må kallas några bref utan ett samtal*”.¹⁶⁰ Vi ska nu titta närmare på hur somliga inslag i Johan Ekeblads mentalitet tar sig vissa essäistiska uttryck.

Johan Ekeblad är som nämnt tydligt influerad av den litteratur han läst. Nordström menar att Ekeblad är en av sin tids finaste kännare av fransk litteratur, särskilt Montaigne och Pascal.¹⁶¹ Michel de Montaigne har också utnämnts som Johan Ekeblads husgud.¹⁶² Men han lånar överhuvud taget idéer och intryck från

---

¹⁵⁴ Hägg 1978 s 15

¹⁵⁵ Hägg 1978 s 44

¹⁵⁶ Hägg 1978 s 43

¹⁵⁷ Hägg 1978 s 29 – 30, den levande betydelsen av ”försök” var länge rådande, varför även många vetenskapliga och filosofiska texter kallades *essayer* utan att vara genrebetecknande.

¹⁵⁸ Bacon 1857 s iii – iv, förordet

¹⁵⁹ Grimberg 1940 s 314

¹⁶⁰ Ekeblad 1915 s 10

¹⁶¹ Nordström 1921 s 217

¹⁶² Allén 2006

många håll till sitt eget uttryckssätt, någon gång skriver han exempelvis i Boccaccios stil.¹⁶³ Bland de Ekebladiska anteckningarna finns litterära, stilmässiga övningar, där Johan rört sig med vändningar han hämtat från en mängd andra författare.¹⁶⁴ Johan prövar de genrer han lärt känna.

Jag antar här, att det i Johan Ekeblads brevsamling finns gott om brev som i det närmaste blir essäistiska. De är, både stilistiskt och idémässigt, just *försök*. Johan hyser stort intresse för sin omvärld och tar sin tid att skriva ner iakttagelser som måste sägas vara mer utförliga än nödvändigt är för kort rapportering. Breven berättar ofta om förunderliga händelser, små anekdoter, intressanta ting som skett honom eller andra. I ett brev från England talar han om nationaliteters kynnen, engelsk mat, politiska situationer och de brittiska kvinnornas påstådda livlighet.¹⁶⁵

Det är då Johans Ekeblads brev börjar röra sig i essäistikens grannskap som bilden av den världsvane och festliga hovmannen får stå åt sidan för en mera bildad man, vars bokliga bildning lyser igenom prakten och prålet. Detta är den sida av idealet *honnête homme* som levat kvar sedan renässansens dagar. I breven återfinns med jämna mellanrum lätt filosofiska utläggningar om saker och tings tillstånd. I ett brev kommenterar Johan den blinda räv, som fadern berättat att han stött på under en jakt, och utvecklar detta sedan till en liknelse: ”Det har gett mig orsak att öfvertänkia, huru många människior jag här vid hofvet dageligen ser, som löpa lika som den räfvén, och veta allrig hvartut. [...] Den åtskilnaden är allena emillan den räfvén och sådana människior, att mestadelen af dem äre viljandes blinde, [...] han är det emot sin vilja”.¹⁶⁶ Tankar som är viktiga för Johan Ekeblad återkommer i många brev. Johan Ekeblad var tidvis kritisk mot hovlivet och moraliserande över stadens fördärvlighet. Likt en äkta humanist längtar han till det enkla och tysta lantlivet bland böcker och natur. I ett brev till brodern skriver han: ”Men om en rätt betänka [...], så är ensligheten heller landtlefvernet mycket bättre än hoflefvernet, uti hvilket så många svaga och underskedliga sinnen och förstånd finnas”.¹⁶⁷ I samma brev citerar Johan Ekeblad på tyska ur dikten *Lob des Feldlebens* som skrivits av Martin Opitz år 1623.

I många av Johan Ekeblads brev återfinns en intimitet av det slag vi diskuterat i anknytning till den nya sensibiliteten som uppkommit vid den här tiden. Den här intimiteten är nära förknippad med den nya franska brevstilen, men även med essägenren. Hos Johan Ekeblad kommer intimiteten att handla om ett intresse som ligger i denna värld. Intimiteten rör den omedelbara omvärlden, den egna personen och de egna tankarna. Det gäller här tankar som rör annat än religiositet: Johan beskriver ofta sina känslor, om han är glad eller bedrövad, men den tidigare ortodoxa lutherska intimiteten med gud återfinns inte i dessa brev. Istället finns ett bejakande av den egna personens intimitet med sig själv och sin omvärld.

---

¹⁶³ Nordström 1921 s 216

¹⁶⁴ Nordström 1916 s 174

¹⁶⁵ Ekeblad 1911 s 419 – 420, brittiskornas livlighet gissar Johan beror på att de engelska männen tydligen gör allt hushållet och att kvinnorna således har gott om tid att roa sig.

¹⁶⁶ Ekeblad 1915 s 100

¹⁶⁷ Ekeblad 1911 s 132

Johan Ekeblad kan exempelvis tala om sådana ting som vänskapen. Den vänskap, säger Johan, ”som växer utaf kärleken, är den endeste, som mest nalkas till fullkomligheten”.¹⁶⁸ Vidare delade han åsikter med sådana filosofer, författare och essäister som Seneca och Plutarkos till mera samtida som Charron och Montaigne då han talar om samtalet som det högsta livet har att erbjuda: ”Somliga vilja säga, att hela en människas lycksalighet består uti dessa tre tingen [*äta, dricka, sova*]. [...] Men jag sätter åter därhos, att när en människa inte kan åtnjuta det umgänge, som hon gärna åstundar, så gör hon dessa tingen icke fullkommeligen. [...] Jag talar om mig och säger, att jag håller conversationen för det förnämsta i världen.”¹⁶⁹

Intimiteten kan alltså knytas till de naturliga ideal som rådde inom skrivkonsten vid den här tiden. Förvisso har det nämnts att denna naturlighet till viss del var en aspekt av en utstuderad brevstil på modet. Alltså en påmålad och slug ”naturlighet”. Men jag vill framhålla att en strävan efter det naturliga också kan sägas tillhöra den essättradition som verkligen ville försöka måla ett ärligt människoporträtt. Ibland är Johan Ekeblad så naturlig att han blir rent drastisk. I detta kan han sägas frångå den franska stilen *à la mode* – som ändå strävade efter att vara elegant. Johan kan prompt berätta om kroppsliga åkommor och i skrivande stund beskriva mindre smickrande episoder: ”Apropos, I förtänke mig intet, att jag säger eder, att jag rapa rätt i detsamma jag skref. Så kom jag ihåg en filebunke, jag hafver förtärt i dag. Det var den första jag hafver sett i år”.¹⁷⁰

Det finns hos Johan Ekeblad en tydlig skepticism. Vid upprepade tillfällen säger han att man inte bör tro på allt som folk säger.¹⁷¹ Vi har också sett, då Johan kringgår brevg regler, att Johan använder sig av skepticismen och humorn som ett skydd mot dogmatik i religion.¹⁷² Till exempel använder han sig ofta av religiösa åsyftningar då han ska göra sig lustig och driver med religiösa uttryck i breven. Det kan exempelvis låta: ”Käre bror, [...] snart [...] lärer åter min importunitet begynna igen, och det så länge mitt fåfängliga lif varar, som Salomon säger”.¹⁷³

Han är även skeptisk mot läkarna, som enligt honom egentligen gör mer skada än nytta. Han kallar dem ”quacksalvare” och jagar ständigt bort ”dronningens balberare” som envist försöker åderlåta honom. När Johan ändå inte lyckas bli av med läkaren klagar han för brodern: ”Jag hade nog till att göra att öfvertala honom till att töfva till i morgon och då måste jag ock taga purgation. Hjälp, gud!”¹⁷⁴

När han själv verkligen lider av en åkomma, en till synes ganska allvarlig skada i ena låret som förhindrar honom att röra sig, tar han det med ro, skepticism och humor. ”Det är den enda lust jag nu kan ha, till att le öfver min egen skada”, berättar han för brodern och skojar friskt brevet igenom om sin olägenhet.¹⁷⁵

---

¹⁶⁸ Ekeblad 1915 s 135

¹⁶⁹ Ekeblad 1911 s 413 – 414

¹⁷⁰ Ekeblad 1911 s 141 – 142

¹⁷¹ Ekeblad 1911 s 239

¹⁷² Charron, J. D. 1961 pp. 344-351

¹⁷³ Ekeblad 1911 s 368

¹⁷⁴ Ekeblad 1911 s 224, förövrigt ett exempel där Johan Ekeblad på ett humoristiskt sätt använder sig av tron.

¹⁷⁵ Ekeblad 1911 s 218

Johan Ekeblads stil präglas av känsla och spontanitet. Den utger sig för att inte vara genomarbetad eller fullt korrekt. Den sammanfattar det aristokratiska alternativet till den lärda stilen i ideal.¹⁷⁶ Men den rätta naturligheten krävde konst. Bakom Johan Ekeblads lekande stil och humoristiska eller skeptiska syn på världen och medmänniskorna ligger i själva verket en stor litterär beläsenhet och betydligt djupare livsintressen. Vidare finns hos Johan vad som tycks vara ett behov av att skriva och konversera. Han njuter av friheten att kunna uttrycka sig och få säga sin mening.¹⁷⁷

Michel de Montaigne bidrog som pionjär i en ny skola till att frigöra litteraturen från den styltiga och imiterande konstgjordhetens bojar. Originaliteten i hans stil utgörs kanske framför allt av hans uppriktighet.¹⁷⁸ I essättraditionen som skapades av honom återfinns den konversationsartade stilen, ironin och det privata och omedelbara skrivsättet som ständigt men förnöjt ursäktas.¹⁷⁹ Hos Montaigne återfinns också självbelåtenheten inför det privata och naturliga, över att inte styltigt följa regler eller att inte dra sig för att beskriva osmickrande episoder.¹⁸⁰ Kort sagt, hos honom finns alla de drag som vi sett utmärker Johan Ekeblads stil och mentalitet. Denna stil, och den försåtlig-ironiska blygsamheten inför den egna stilen, som skulle understryka naturligheten i den, uppstod således inte plötsligt under 1600-talet i de franska salongskonversationernas kretsar. Snarare började det formas redan tidigare, under renässansen. Och Auerbach har mycket riktigt visat, att Montaigne intog en viktig roll vid formandet av 1600-talets adelsideal *honnête homme*, världsmannen.¹⁸¹ Hans stil skulle komma att tilltala det aristokratiska intellektuella skikt som uppkom under 1600-talet och som Johan Ekeblad kan sägas ha tillhört. Detta var det skikt av aristokratin som såg sig som världsvana ”bildade” som förespråkade den icke specialiserade människan, okonstlad men ändå förfinad.¹⁸²

Vidare intressant för sammanhanget är att det inom Montaigneforskningen har föreslagits att Montaigne inte med samma iver skrivit sina essayer om inte hans nära vän La Boétie hade avlidit. Nu framhålls att essayerna är en ett substitut för Montaignes förlorade vän. De fyller tomheten efter vännen och låter författaren pröva och ventilerar sina tankar. Albert Thibaudet har menat, att många essäer – framför allt de tidigaste – i det närmsta är skrivna *i brevstil*, som om Montaigne skrev brev till en nära vän eller till någon familjemedlem. Först senare börjar essayerna skrivas mer och mer riktade mot Montaigne själv.¹⁸³ Frame har givit medhåll till den teorin, och tillägger att Montaigne hade ett stort behov av den helhjärtade och intima *kommunikationen* med ett alter ego, en vän eller bara en sympatisk läsare.¹⁸⁴

---

¹⁷⁶ Hansson 1987 s 16

¹⁷⁷ Ekeblad 1911 s 294

¹⁷⁸ Truerlood 1906 pp. 215-225

¹⁷⁹ Auerbach 1946 s 306 – 307

¹⁸⁰ Auerbach 1946 s 320

¹⁸¹ Auerbach 1946 s 327

¹⁸² Auerbach 1946 s 325

¹⁸³ Wadsworth 1970 s 24, teorin ursprungligen utvecklad av Albert Thibaudet

¹⁸⁴ Wadsworth 1970 s 24

Om vi återgår till Johan Ekeblad, finner vi således efter denna utläggning att det finns paralleller att dra mellan brevskrivandets och essäskrivandets konst, dess syften och användningsområden. Vidare märkas att den nya mentalitet och de ideal Johan Ekeblad förespråkar förvisso är tidstypiska och representativa för det skikt han företräder och som uppkommit under 1600-talet, men att influenserna som bidragit till formandet av dem sträcker sig längre bakåt i tiden. Tack vare återkopplingen till Europa och den nya, svenska tidsanda Johan Ekeblad levde i, kunde han fånga upp dessa strömningar och ideal. Här antyds även att det hos Johan Ekeblad finns tydliga spår av influens och drag som gör honom till någonting mera än bara en unik källa till insyn i svenskt 1600-tal. Hans behov av att skriva brev sträckte sig utöver det faktum att han såg sig nödd att rapportera händelser och hälsningar. Jag utnämner ingalunda Johan Ekeblad till essäist, utan lämnar analysen här ovan öppen.

I Johan Ekeblads brev återfinns lysande exempel på den franska brevstil á la mode som uppkommit i aristokratiska kretsar i Frankrike vid den här tiden. Vidare klarläggs att Johans mentalitet, som uttryckt i breven, är ett typexempel på det ideal *honnête homme* som började göra inträde i Sverige vid tiden. Men det finns hos Johan också en stilistisk frihet som inte riktigt kan förklaras enbart med tidens rådande ideal. Johan porträtterar både medvetet och omedvetet sig själv. Han har dygder och manér som en gentleman, men bär också på en utmärkande individualism.

Johan Ekeblads mentalitet i en jämförelse med faderns

Den nya mentalitet som framträder i Johan Ekeblad blir tydlig vid en jämförelse med faderns. Det finns påtagliga skillnader i kynne hos Johan Ekeblad och Christoffer Ekeblad. Fadern är melankolisk, tungsint och djupt religiös, medan sonen tycks vara mera positivt lagd, given åt livet i denna värld och åt mera profan litteratur. Detta kan givetvis bero på en mängd olika faktorer och skulle helt enkelt kunna avfärdas som en personlighetsfråga: en son föds sällan med exakt samma typ av karaktär som sin fader. Skillnader i mentalitet mellan generationer behöver alltså inte alls bero på någon form av kulturskridningsfenomen eller ny tidsanda. Hur ska vi då se på skillnaderna i mentalitet mellan Johan Ekeblad och Christoffer Ekeblad? Låt gå omvänt: likheter mellan far och son Ekeblad finns ofta, och variationer av det ärvda hos Johan. Så om vi istället rör oss kring likheterna, blir det kanske enklare att se, att tidsandans yttre påverkan ändå borde ha spelat in vid formandet av Johan Ekeblads egna mentalitet. En mentalitetshistorisk undersökning kan göra det möjligt att förstå konflikter mellan en mentalitet och de krav de sociala roll- och handlingsmönstren

ställer på människor.¹⁸⁵ Vid en jämförelse av Johan och fadern framkommer ett tydligt exempel på hur nya roller och mentaliteter kommit i konflikt med äldre.

Religiositet och synen på tillvaron

Johan Andersson – Johan Ekeblads farfar – hade vigtt sitt liv åt hertig Karls tjänst. Redan 1570 kallar hertig Karl honom i brev får ”vår trotiennere”.¹⁸⁶ Mot bakgrund av Sveriges inrikespolitiskt ostadiga läge och religiösa problematik vid den här tiden, var en sådan relation inte betydelselös. Ekebladarna hade således redan vid Johans tid beklätt hovtjänster i flera generationer.¹⁸⁷

Som sin faders alla söner knöts Christoffer Ekeblad till Karl IX och utbildades, efter faderns död 1608, under hans uppsyn för att sedan tjäna vid hovet. Christoffer vistades under denna sin uppfostring och utbildning i Tyskland mellan det han var 16 till 22 år.¹⁸⁸ Senare vistades han även utomlands i arméns tjänst. År 1632 närvarade han vid Gustav Adolfs begravning. Sedan upptogs de följande åren av hans fortsatta deltagande i det trettioåriga kriget. År 1645 lämnade Christoffer äntligen Tyskland för gott, återvände till Sverige och slog sig ner på Stola för att leva ett lugnt liv.¹⁸⁹

Ekebladssläkten beskrivs av Mannerfelt som rikt intellektuellt begåvad. Många har enligt honom utmärkta umgängesgåvor och framstående stilistisk förmåga.¹⁹⁰ Åtminstone på punkten om den intellektuella begåvningen tycks uppgiften stämma även enligt andra forskare. Christoffer Ekeblad är hur som helst likt sonen en flitig brevskrivare, bildad och mycket intresserad av litteratur. Han ber uttryckligen Johan att sända honom allt nytt som tryckts som han tror kunde intressera fadern.¹⁹¹

Ovan beskrevs Christoffer Ekeblad som dyster, medan sonen Johan sades vara positivt lagd. Detta är dock inte en hel sanning. Tidigare framlades exempel på Johans djupare, smått filosoferande sidor. Det litet dystrare Ekebladiska draget finns även hos Johan. ”Han är så allvarsam som en gammal karl”, skriver Johan Ekeblads ömma moder om sin son då han är 10 år gammal.¹⁹² Johan Ekeblad är en mångfacetterad person. Han är i många avseenden en typisk adelsman av tiden, en *gentleman* med världsvana, kunskap i fäktning och dans, som ger sig ut på jakt och bollspel med sina adelsvänner, som talar många språk och umgås med diplomater från kontinenten. Men i det samma är han ändå en utstickare; han är medveten om sin omvärld, och inte sällan kritisk. Han är ibland en ensamvarg. Någon gång nämner han att han till skillnad från andra vid hovet inte är nyfiken

---

¹⁸⁵ Florén och Persson 1985 s 193

¹⁸⁶ Lindholm 1946 s 25

¹⁸⁷ Se SBL band 12, Ekeblad

¹⁸⁸ Lindholm 1946 s 28

¹⁸⁹ Lindholm 1946 s 32

¹⁹⁰ Mannerfelt 1903 s 3

¹⁹¹ Lindholm 1946 s 15

¹⁹² Mannerfelt 1903 s 8

av sig, då det gäller skvaller, och att han ibland i dagar isolerar sig på sin kammare och inte vill följa med på alla upptåg som sker.¹⁹³ Han skriver även, vid tal om hans stundande bröllop, att han hatar de överflödiga gästabuden och att hans bröllop därför kommer att bli litet.¹⁹⁴ Både far och son har således dessa mera dystra, isolationistiska drag.

Det religiösa livet och den stränga protestantiska anda Christoffer Ekeblad förstrats i utgör en viktig faktor för honom livet igenom och skiljer honom från sonen. Christoffer har redan vid tidig ålder varit en mycket intresserad bibelläsare och samlare som köpte biblar lite här och var både på tyska och svenska. Han har ofta sysselsatt sig med avskrifter ur bibeln och anteckningar av reaktioner inför det lästa i marginalen.¹⁹⁵ Som Lindholm har utrett, tycks många utav Christoffers samtida och vänner ha ägnat sig åt liknande religiös litteratur och författarskap. Dystra tongångar och vikten av fromhet var högst närvarande i denna generations liv. Katolicismen var för Christoffer någonting mycket brännbart och påvedömet kritiseras uttryckligen av honom.¹⁹⁶ I en avskrift an knyter han till tidens sed och citerar en kontroversialist för att kalla den romerska kurian för ”Apan i Rom”.¹⁹⁷ Egenhändigt författade han psalmer, visor och poesi. Dessa är i huvudsak religiösa till ämnesvalet och Lindholm har beskrivit Christoffers författarskap som ”fantasilöst” och ”torftigt”.¹⁹⁸ Det är månne enkelt att skapa sig en sådan bild av Christoffer Ekeblad – inte minst i ljuset av hans humoristiske och impulsiva son – men för att här inte fullkomligt göra ner Christoffers livsgärning måste det övervägas att hans uppfostran och bakgrund säkerligen var färgat av beaktelsevång och ortodoxi.

Då jag inte haft direkt tillgång till Christoffer Ekeblads brev, kan det först tyckas som om det vore svårt att säga någonting uttömmande om hans person. Christoffer Ekeblad har, förutom i en artikel av Stig Lindholm, såvitt jag vet inte studerats mera ingående. Sjöberg har i sin utgivning av Johans brev bifogat de anteckningar som Christoffer ofta gjorde på Johans brev då de ankom. Av dessa kan utläsas att Christoffer är mycket tacksam för de brev han får och att han hans djupa religiositet är ständigt närvarande. Något om hans brevs innehåll kan också utrönas ur Johans brev till svars. Christoffer Ekeblad berättar för sonen om Stola, om grödor, väder och jakt, om bröllop, barndop och begravningar, samt om sina rundresor i till de omkringliggande herrgårdarna. Han tycks intressera sig för nyheter vid hovet, men då mest sådant som rör politik eller stora händelser. Ibland ber han sin son om vissa tjänster gällande affärer. Han har ett intresse för litteratur och blir ofta skickad vers och baletter som Johan Ekeblad erhållit vid hovet. Och det märks ofta i Johans brev att faderns är melankoliska och mörka till tonen.

Dödsinsikt i den klassiska lutherska tonen är ett genomgående drag hos Christoffer. Redan 22 år före sin faktiska död skriver han dystert: ”Rätt nu Nalkas

---

¹⁹³ Ekeblad 1915 s 288

¹⁹⁴ Ekeblad 1915 s 313

¹⁹⁵ Lindholm 1946 s 43

¹⁹⁶ Lindholm 1946 s 45 – 46

¹⁹⁷ Lindholm 1946 s 47

¹⁹⁸ Lindholm 1946 s 17

Döden”.¹⁹⁹ Tungsintheten blir speciellt framträdande efter det att hans hustru, Brita Ugglas avlidit år 1651. Christoffer Ekeblads och Brita Ugglas kärlek verkar ha varit av ett förunderligt brinnande slag och deras äktenskap måste under alla omständigheter ha varit lyckligt. Därför drabbade hustruns bortgång Christoffer mycket hårt och blev ett trauma han aldrig skulle komma över. Christoffers anteckningar fylls ofta av ting som rör hustrun. Elva år efter hennes bortgång skriver han ännu: ”Jag ähr hiärtteligh bedröffuatt/ och kan knappast mer blifua gladh/ Effter döden hafuer migh bedröffuatt/ Min ugglas kiär från sitt Ekebladh.”²⁰⁰

Men både före och efter hustruns bortgång upptogs Christoffers livssyn som visat av mycket jämmer och elände, sorg och bekymmer. Hans sätt att uttrycka sig påminner om det vi ser hos Agnetha Horn. Vid en sådan jämförelse skulle mentalitetsskiftet mellan generationer inte stämma: Agnetha Horn är samtida inte med Christoffer utan med sonen Johan. Agnetha Horn och Johan Ekeblad är faktiskt födda samma år. Men vid en närmare jämförelse mellan Agnetha Horn och Johan Ekeblad, finns inte många andra likheter förutom åldern. Litet förenklat kan sägas, att Agnetha Horn i egenskap av kvinna inte i samma utsträckning kom att ta del av de nya ideal och intryck som Johan i egenskap av ung adelsman och diplomat fick göra. Det skulle också kunna uttryckas som, att Agnetha Horn och Johan Ekeblad tillhör två olika mentalitetstyper. Därför finner vi, trots hennes ålder, i henne ett liknande uttryckssätt och en mentalitet som den som varit gängse hos Christoffer Ekeblads generation: det som uttrycker livets stora svårigheter och sorg och vari man tålmodigt väntar på saligheten. Både Christoffers och Agnetha Horns uttryckssätt är strukturerade och formade enligt en religiöst uppbygglig tendens.²⁰¹ Typiska exempel kan ges ur Christoffers anteckningar på ankomna brev: ”Gud nådeligen välsigne min kära sonehustru [...] för Christi skull, önskar jag af allt mitt ♥ta [*sic!*]. I dag är min geburdstz dag. [...] Gud för Christi skull gifve mig nu snart saligheten, den jag visst förväntar”.²⁰² Eller en annan gång: ”Gud vare mig fattig syndare nådig, och gifve mig en salig ända ifrån detta min ålderdoms stora elände”.²⁰³

Christoffers syn på tillvaron är alltså pessimistisk och starkt färgad av syndakänsla. Detta är tidstypiskt för Christoffer och själsläget låg nära till hands för honom, både på grund av yttre och inre omständigheter. Förutom krigets allmänna fasor, hade alla fem av Christoffers bröder dött, fyra av dem i fält. Därtill kommer hans hustrus bortgång. Men förklarar detta saken? Johan Ekeblad hade *också* befunnit sig i krig, hade *också* förlorat en kär bror och hamnat i diverse svårigheter. Att livsvillkoren egentligen skulle ha blivit bättre och döden mindre närvarande på så kort tid kan knappast påstås. Johan bar vidare även han på det Ekebladiska melankoliska draget. Ändå finns inget av faderns korsbärande ångest och uttryckssätt hos sonen Johan Ekeblad. Faktum är, att Johans mentalitet är så annorlunda att han ibland blir rent nedslagen av sin faders myckna tal om

---

¹⁹⁹ Lindholm 1946 s 62

²⁰⁰ Lindholm 1946 s 35, LUB: E 3 den 30 juli 1662

²⁰¹ Delblanc 1999 s 200

²⁰² Ekeblad 1915 s 385

²⁰³ Ekeblad 1915 s 261

döden: ”Käre farkär talar så mycket om döden i sitt brev, att jag drömde om honom i förleden natt. Jag hade hela natten att göra med döda, och vakna gråtandes” skriver han i ett brev från den 2:a april 1662. Den enda gången Johan egentligen talar om ångest, förutom vid sorg direkt efter dödsfall, är då det rör sig om personliga känslor över världsliga ting, som bortkomna brev eller skulder. Hans förhållande till döden är, som vi strax skall se, i det närmaste influerat av ett livsbejakande eller ibland smått stoiskt ideal.

Efter hustruns bortgång använde Christoffer Ekeblad ett svart sigill. Det dystra sorgetecknet satt på alla brev som Johan fick av fadern, och två år efter modern Britas bortgång kommenterar Johan faderns sorgesigill: ”Jag bryter aldrig upp något af min käre farkärs brev, att det ju sker med största räddhåga till att finna där några sorgeliga tidender uti, om någon af våra goda vänners och släkts dödsfall, utaf det svarta sorgetecknet, min käre farkär dem continuerligen ger med sitt signete. [...] Hvertill den långa sorgen, som öfvergår den vanliga så länge? [...] Jag bekänner att vara straffvärd till att sålunda tala, när jag betänker för hvars person detta sker, [...] men [...] hvertill hjälper det att säga: hvarför dog den eller den så snart?”.²⁰⁴ Hos Johan Ekeblad själv finns ingen dödslängtan. Rent uttalat säger han att han ”fruktar för döden [...]”, och fortsätter, ”likväl må alla veta, att det är min maxime att lefva”.²⁰⁵

Johan Ekeblad tycks i allmänhet se tillvaron i ett annat ljus – i ordets rätta bemärkelse. Hans sätt att uppfatta sig själv och sin tillvaro är annorlunda. Sättet att uttrycka sig och skildra är annorlunda. Ett tydligt exempel framkommer då Johan i ett brev berättar hur Drottningholms slott helt och hållet brunnit ner samma dag som Johan rest därifrån: ”Det var en stor skade, med det bästa var, att allt husgerådet blef räddat!”.²⁰⁶ I sådana positiva ordalag hade fadern knappast uttryckt saken.

Johan är inte heller lika upptagen av det andliga och det mystiska. Hans inställning präglas istället av en viss rationalism och skepsis, av det slag som inträtt under 1600-talet och som tillkom en världsman. Christoffer Ekeblad samlade och antecknade med stor iver olika profetior.²⁰⁷ Johan Ekeblad berättar förvisso titt som tätt om underliga händelser som skett i Stockholm eller på annan ort, men ställer sig ofta skeptisk till sådant som verkar alltför fantastiskt. I ett brev ifrågasätter han exempelvis det omen som ska ha skådats i skyn vid Skeppsholmen, föreställandes en orm med en krona på huvudet.²⁰⁸ En annan gång säger han att han ”ock nu resolverat med mig själf att ingenting skriva om det, jag icke med ögonen sett hafver”.²⁰⁹ Johan verkar inte vara lagd åt det vidskepliga hållet.

En annan sak är den uppfattade livssituationen och livsinställningen. Christoffer skriver ofta om sin ensamhet på Stola, och klagar för sonen i sina

---

²⁰⁴ Ekeblad 1911 s 316

²⁰⁵ Ekeblad 1911 s 281

²⁰⁶ Ekeblad 1915 s 279

²⁰⁷ Lindholm 1946 s 64

²⁰⁸ Ekeblad 1915 s 375

²⁰⁹ Ekeblad 1911 s 288

svårare stunder. Därför föreställer man sig gärna att Christoffer Ekeblad satt helt ensam och övergiven hemma på gården. Men ser vi till hans egentliga tillvaro, framkommer att han omgivits i sitt hushåll av inte mindre än 25 personer, samt egen huspräst och återkommande besökande vänner. Det var således inte så vidare värst ödsligt utan snarare full ruljans på Stola. Och Lindholm har mycket riktigt klarlagt att isoleringen hos Christoffer inte var av yttre karaktär, utan av inre.²¹⁰

Men Christoffer Ekeblad uppfattade alltså sin situation som sorgligt ensam. Ibland trilskas han extra mycket och hotar med att helt överge Stola. Sönerna Claes och Johan för brevkorrespondens om faderns överdrivna missmod och överlägger hur de ska övertala fadern om att stanna hemma på gården.²¹¹ Johan Ekeblad bekymrar sig ofta över faderns depressiva kynne.²¹² Han nämner för brodern att ”käre farkär sig alltför mycket med melankoliska tankar ingifver”. Det förekommer att Johan med uppmuntrande ord ber fadern att härda ut i detta livet. Johan förstår också hur mycket hans brev betyder för fadern, och säger att det glädjer honom ”att jag då uti den endaste tinget kan göra min käre farkär någon behagelig tjänst”. Johan Ekeblad är Christoffer Ekeblads fönster mot världen – Stockholm, Paris och London, medan Christoffer i sin tur utgör den viktiga konversationspartner som uppmuntrade Johans skrivande.

Far och son Ekeblad har som här visat två helt olika sätt att se på sin tillvaro. Johan Ekeblads sätt att se på sin tillvaro är färgat av återkopplingen med Europa, med större tillgång till litteratur, möten och konversationer med utlänningar och en öppenhet som inte funnits under Christoffer Ekeblads ungdom. Johan Ekeblad lever efter gentlemannens devis; han är positiv, världsvan och humoristisk. Vidare är Johan Ekeblads mentalitet inte i samma utsträckning som faderns färgad av religiositeten, något som kan sägas bero på de olika strömningar de vuxit upp i.

”Vi hälsa flitigt herr Anders!” - konversationer och meningsskillnader

Nya krav på uppträdande och manér som Johan speglar i sitt sätt att vara rimmade ibland illa med faderns uppfattning om ett gott uppförande. Vid dessa meningsskiljaktigheter finns en tydlig kollision mellan en gammal mentalitet och en ny. Det kunde också uttryckas som att Christoffer Ekeblads äldre mentalitetstyp krockar med nya idéer.

Johan Ekeblad och Christoffer Ekeblad stod varandra mycket nära. Johan Ekeblad var beroende av faderns brev och av möjligheten att kunna skriva till honom. Då han inte har några nyheter till fadern, men skriver ändå, ursäktar han sig och ber fadern att inte ”förta mig den satisfactionen till att skriva honom till”.²¹³ Så fort Johan inte får några brev från sin fader, lever han, som han själv uttrycker det ”uti stor ångest” (som sagt en av de få gånger Johan talar om

---

²¹⁰ Lindholm 1946 s 53

²¹¹ Ekeblad 1911 s 185

²¹² Ekeblad 1915 s 225

²¹³ Ekeblad 1915 s 288

ångest).²¹⁴ Han uttrycker ofta beundran för sin fars brevskrivande. Christoffer Ekeblad i sin tur antecknar tacksägande böner på Johans ankomna brev. Se exempelvis anteckningen på brevet från den 20:e april 1660: ”Gud lönet honom för hvar bokstaf, han mig tillskrifver”.²¹⁵

Korrespondensen med fadern är viktig för Johan Ekeblads litterära och stilmässiga utveckling. Förvisso förde Johan även flitig brevkorrespondens med sin ende bror Claes. Brevet till Claes och breven till fadern Christoffer skiljer sig något åt. Detta är intressant ur aspekten, att Claes var ungefär jämnårig med Johan, bara fyra år äldre, medan fadern tillhörde en äldre generation och skola. I breven till brodern talas det något friare om skvaller, om jakt, om kläder och om kvinnor, eftersom två jämnåriga män torde ha liknande intressen för sådant. Det råder inget tvivel om att bröderna stod varandra nära. Johan säger om Claes, att han är ”den personen, som jag i världen mest estimerar”.²¹⁶ Claes dog 1656, då de båda befann sig med armén, krigandes i Polen och Preussen. Det sista brevet Johan skriver innan broderns död är skrivet till fadern i juli 1656. Därefter följer ett närapå årslångt uppehåll för Johan Ekeblads brev till fadern, beroende på att Johan reste hem från Polen till hemgården Stola.²¹⁷ Efter broderns död har Johan Ekeblad bara fadern att skriva till. Mig veterligen och underligt nog, nämner inte Johan efteråt den avlidne brodern en enda gång i sina brev till fadern.

I breven till Christoffer Ekeblad talar Johan oftare om sin stil och sina tankar, fadern tycks ha varit inklinerad för djupare diskussioner. Johan och Christoffer har till exempel fört en diskussion kring drottning Kristinas religiösa övertygelser.²¹⁸ Det är även mestadels inför fadern som Johan Ekeblad analyserar sin egna litterära stil. Det kunde möjligen påstås, att det är inför fadern – den äldre generationen – som Johan Ekeblad lägger märke till sin egen, nya mentalitet. Det är inför fadern som han tvingas att definiera – och ursäkta – sitt sätt att skriva.

Ibland krockar Johan Ekeblads livsstil och åsikter med faderns. Detta är inte ett vanligt inslag i breven, men här och var återfinns vad som tycks vara mindre gräl eller åtminstone stränga, manande ord. Den 28 januari 1662 kommenterar Johan Ekeblad helt kort en varning som har kommit med faderns senaste brev. Christoffer har upplyst honom om att han har fiender som talar illa om honom. I brevet Johan skriver till svars, nämner han ”de öfrige, som jag intet kan bringa ur den tron att jag är en ogudaktig människa, kan jag intet göra till, efter det ändå lärar vara fåfängt”.²¹⁹ Här märks Johan Ekeblads skeptiska och friare inställning till grava ämnen som fadern förmodligen såg allvarigare på.

Som redan diskuterats, var Johan Ekeblad väl medveten om sin personliga stil och sitt impulsiva sätt att skriva. En annan sak han hade grepp om, var sin egna och inte alltid konventionella humor. Johan använder sig som bekant ofta av humor i sina brev, såväl till brodern som till fadern. Ibland märks dock, att han

---

²¹⁴ Ekeblad 1915 s 81

²¹⁵ Ekeblad 1915 s 195

²¹⁶ Ekeblad 1911 s 291

²¹⁷ Ekeblad 1915 s 423

²¹⁸ Ekeblad 1911 s 430

²¹⁹ Ekeblad 1915 s 281

blir nödd att ursäkta sina skämt. Breven kring tiden för Johans giftermål med Christina Hägerstierna är intressanta ur den här aspekten. Vid den här tiden skriver Johan Ekeblad mycket om kärlek, om sin blivande och sedan äkta hustru, om besök och festligheter. Det är inte så märkligt att Johan Ekeblad i dessa brev verkar vara på extra skämtsamt humör. Lite väl skojfrisk, som det visar sig. Johan beskriver amoröst och mycket sensibelt sin trolovade.²²⁰ Nu nämner han även den franska jungfru, Saint Julienne, som stod i tjänst hos Christina Hägerstierna. Roat återberättar Johan att Saint Julienne uttryckt sig mycket beundrande över Christoffer, som hon sagt sig tro vara ”den vackraste gubbe, som är till”, varpå Johan strax föreslår som en skämtsamt varning, att hon troligtvis kommer att försöka fria till Christoffer då de möts. Strax efter det skämtet ber Johan om förlåtelse för att han inte visar sin fader nog med respekt, ”fördy mig tycker den complimenten, jag gjorde rätt, är något mörk och exprimerar illa det jag vill säga. [...] [J]ag är allt för dristig till att så narras med farkär. Derfor ber jag om förlåtelse”. Härav märks åter hur Johan Ekeblads lätta sätt ibland måste ursäktas inför den mera allvarlige fadern. Det är ett vanligt inslag i Johans brev att han skriver ”men utan skämt”, eller ”vidare, allvarsamligen” för att förtydliga att han slutat skoja.

Christina Hägerstiernas och Johan Ekeblads bröllop var litet och bevittnades inte av någon från Johan Ekeblads släkts sida. Johan berättar om kalaset för fadern och avslutar litet spjuveraktigt: ”Fördy jag tror intet, att min hustru vill lofva mig säga det öfriga, att vi ginge till sängs tillhopa och sådant mera”.²²¹ Någon vecka efter bröllopet har Christoffer Ekeblad skrivit ett ovanligt långt brev till Johan. Detta har till synes innehållit några hårda ord riktade till sonen. Det är som om han plötsligt tappat tålamodet. Detta märks ur brevet från den 27:e augusti 1662, vari Johan skriver: ”Huru skulle jag drista mig till att besöka min käre farkär, sedan han har sagt, att vi lära djupt förödmjuka oss, som skulle någon högfärd eller stolthet bo hos oss. Nej, käre farkär, jag tror visst, att om gud så vill, att min käre farkär får känna min lilla hustru, att han skall bli helt och hållit utur de tankerna och få bättre tankar om henne, än han tror. Och om mig förhoppas jag, att min kära farkär är någorlunda persuaderat, att jag allrig lär gå ifrån den goda oppfostringen, som min käre farkär med så stort omak och omkostnad har anlagt på mig”.

Det är svårt att säga vad Christoffers till synes plötsliga utbrott över Johans nya hustru och Johan själv beror på. Möjligen finner han det på sin plats att tillrättavisa sonens avsaknad av religiöst allvar, särskilt sedan de senaste breven från Johan hållit en mycket skämtsamt och ibland skälmsk ton. Trots faderns och sonens nära relation, blir det för Johan således ändå nödvändigt att stundom ursäkta sig eller understryka sin godhet eller dygd. På 1600-talet värderades ära och dygd ibland nästan högre än det egna livet. Det egna namnet och ryktet var något att noggrant värna om. Den som miste sin ära kunde bli utestängd från den

---

²²⁰ Ekeblad 1915 s 310

²²¹ Ekeblad 1915 s 326

grupp han eller hon tillhörde.²²² Christoffer Ekeblad har otvivelaktigt haft en stor känsla för heder, som bland annat framgår av hans häftiga reaktion mot att hans systerdotter Anna Krabbe oväntat ingick äktenskap med den ofrälse Ambjörn Bryntesson Krull. Om det skriver Christoffer: ”hon gör oss alla en stor skam och sig sielf mäst”.²²³ Även Johan Ekeblad torde ha haft en liknande hederskänsla. Men den framstår ändå inte närapå så sträng eller krävande som den gör hos fadern.

Christoffer Ekeblad var mycket nära vän med sin hemförsamlings prästerskap och främst med en kyrkoherde vid namn Andreas Dimbodius. Christoffer och denne Andreas – eller *Anders*²²⁴ – Dimbodius tycks, som Lindholm visat, ha hyst en varm vänskap till varandra.²²⁵ Herr Anders återfinns i brevväxlingen mellan Johan och Christoffer.

Med Christoffer Ekeblads nära vänskap med Anders i åtanke, får ett besök av denne kyrkoherde en djupare och allvarligare innebörd för Johan Ekeblad. I ett omtalat besök som Johan återger för fadern, har herr Anders dykt upp för att leverera ett brev från fadern. Kyrkoherden tycks bokstavligen talat ha tagit Johan på sängen. Han har knappt stigit upp, trots att klockan redan varit tio på förmiddagen. ”Jag plä likväl intet så göra alltid”, ursäktar sig libertinen Johan för fadern i brevet. Besöket utvecklar sig sedan till något av en sängkammarfars då Herr Anders, till synes missnöjd över Johans opasslighet, inte vill stanna länge utan förbereder sig att gå, bara för att på vägen ut stöta ihop med Johans nyblivna hustru i bara särken. Kyrkoherren tycks inför denna prekära situation ha hälsat Christina Hägerstierna med viss stelhet, och Johan berättar lamt för fadern att hustrun ”blef mycket flat eller förskräckt, sedan hon fick veta, att det var min käre farkärs kyrkeherde, och sade: ’Hade jag visst det, att en sådan man hade varit på färde, intet skulle jag ha låtit sett mig i ett sådant tillstånd, fulle ha jag skullat sett allvarsammare ut till det minston’”.²²⁶

Här märks väl att Johans livsstil krockar något med den äldre generationens. Strängheten hos den djupt troende fadern och kyrkoherden blir underförstådd i Johan Ekeblads urskuldande ton då han återberättar herr Anders besök för fadern. Johan visste nog, att fadern säkert skulle få en rapport rörande det hela från herr Anders. En kort tid efter berättelsen om det pinsamma besöket bifogar Johan i ett annat brev ett P.S. som lyder ”Vi hälsa flitigt herr Anders”.²²⁷

Detta sagt tror jag säkert att Christoffer Ekeblad ofta uppskattade Johans skämt och upptåg. Deras relation var som nämnt mycket nära och varm. Men de yngres respekt för de äldre var mycket viktig. Detta framkommer ur Johans brev till fadern där han skriver för att ursäkta sin hustrus senaste brev till fadern: ”Jag

---

²²² Englund 1993 s 150

²²³ Lindholm 1946 s 66 – 67

²²⁴ *Anders* är som bekant den försvenskade formen av *Andreas*; då Johan Ekeblad vid den här tiden talar om en kyrkoherde kallad Anders, som är vän med fadern och präst i Christoffers hemförsamling, måste det antas att denne Anders troligtvis är densamme som Andreas Dimbodius.

²²⁵ Lindholm 1946 s 36

²²⁶ Ekeblad 1915 s 340

²²⁷ Ekeblad 1915 s 347

måste ock härmed låta min käre farkär veta, att min lilla fru var mycket ånger öfver det brefvet, hon skref min käre farkär sidst till. Ty hon kom sig i hug, sedan det var borte, att han som hade skrefvit'et hade glömt att kalla min käre farkär far, efter min käre farkär beviste henne den stora äran, [...] och kalla henne sin dotter. Hon ville gråta, att hon så skamligen ha försummat sig".²²⁸

Somliga av dessa exempel kunde förvisso helt enkelt sägas vara typiska för generationsskiften i allmänhet. Ungdom på villovägar har väl varit ett klagotema för de äldre i alla tider, inte bara kring år 1650. Men så kan historieskrivning också ge en fördjupad förståelse för samtiden. Det sagt, kan de så tydliga mentalitetsskillnaderna som här framträtt hos far och son Ekeblad också sägas utgöra ett tydligt exempel på hur Sverige vid den här tiden på bara några år förändrats: de unga reste, läste och levde i större utsträckning i ett öppnare Europa. Nya ideal förespråkade världsvana och europeiska manér. Den stränga och boksynta, djupt ortodoxt troende mentaliteten som finns hos fadern står i kontrast med en mentalitet hos sonen som bär drag av en fransk *honnête homme*, en världsvan libertin.

Slutligen bör sägas att även den mest frigjorde vivören en gång kan bli känslösamt from. Mentaliteten är aldrig huggen i sten. Vid 25 års ålder skrev Johan: "Men om jag rätt skall bekänna mitt fel, så är jag rättssom de gamla käringarna, som aldrig kunna ge öfver, när de begynna tala, alltså jag med skrifva. Och med mindre min käre farkär icke förbjuder mig det i april, så ger jag aldrig öfver".²²⁹ Något förbud mot att skriva fick Johan tack och lov aldrig av sin far. Men korrespondensen mellan dem båda fick ändå sitt slut år 1664, då Christoffer Ekeblad gick bort. Johan Ekeblad hade då förlorat sin enda kvarstående intima brevkontakt. Någon liknande adressat och konversationspartner skulle han under återstoden av sitt liv aldrig finna och några liknande brev som dem han skrev till fadern eller till brodern finns inte efteråt. På ett sätt fick han alltså ändå ge upp. De sista vacklande åren i Johan Ekeblads liv hängav han sig allt oftare åt religiösa utgjutelser av det slag som tidigare snarare kunnat förknippas med fadern Christoffer Ekeblad. Till min först stora lycka, fann jag att den ålderdomlige Johan på de sista otryckta sidorna i sin upplaga av Michel de Montaignes essäer år 1693 skrivit en lång text. Vid närmare studie av handskriften fann jag dock, att det inte rörde sig om någon personlig kommentar till Johan Ekeblads favoritförfattare, utan om en tre sidor lång religiös syndabön om förlåtelse. Tiden, eller gudsfruktan, hann ikapp även Johan Ekeblad.

---

²²⁸ Ekeblad 1915 s 349 – 350

²²⁹ Ekeblad 1911 s 322

Avslutande ord

Johan Ekeblad har här framställts som företrädare för en ny mentalitet i Sverige vid tiden omkring år 1650. Denna nya mentalitet har uppkommit bland svenskarna då Sverige, iklädd sin nya roll som stormakt, åter gjorde entré på den Europeiska scenen och genomgick en kulturskridning. Men mentaliteten, som Johan Ekeblad företräder, är ingalunda unikt svensk till sitt uttryck. Den är färgad av europeiska ideal och seder och kan sägas vara rotad i det franska (renässans-) idealet *honnête homme*. Dessa ideal och idéer kunde göra intåg i Sverige tack vare återkopplingen till Europa.

Johan Ekeblad fångar upp det nya idealet och ger uttryck för alla de egenskaper som skulle komma att karaktärisera en intellektuell kosmopolit och en gentleman. Han är starkt påverkad av den ökade europeiska influensen i Sverige vid den här tiden. Hos honom återspeglas en myckenhet av kulturellt utbyte, upplevelser och möjligheter att nyttja de tillfällen tiden gav att förkovra sig litterärt och socialt. Hans omgivning, som format honom, har tagits i beaktning. Hovlivet och framför allt resorna i diplomatiskt syfte är av största vikt. Även sådana ting som tillväxten av bokmarknaden, postväsendet och nyhetsväsendet har som visat haft betydelse.

Vidare har Johan Ekeblads brev synats ur olika genreaspekter. Johan Ekeblad kan delvis sägas följa ett nytt brevstilsmode enligt fransk konversationsmodell. Det franska brevstilsmode var en aspekt av det nya ideal en adelsman av Johans typ förespråkade. Däremot diskuterades det i analysen huruvida detta är den enda genren Johan Ekeblad följer. Som visat tar han del av en mängd litterära genrer, både sådana i ropet men även genrer av mera klassiskt mått.

Johan Ekeblad är tidstypisk företrädare för en ny idealmentalitet, den världsvane hovmannen, men var ändå mer än så: Han bär individualistiska drag, är bildad och eftertänksam. Hans mentalitet och skrivande ger uttryck för influens från författare, speciellt inom essägenren. Denna genre, uppkommen med Montaigne och renässanshumanismen, kan sägas ha påverkat och format den tradition som inspirerat det adelsideal som var i ropet då Johan Ekeblad levde. Mönsterbilden *honnête homme* och de ideal denne gentleman eller världsman förespråkade har undersökts och påvisats hos Johan Ekeblad.

Vid en avslutande jämförande studie av Johan Ekeblad och hans far Christoffer Ekeblad framkommer tydligt att Johan Ekeblads mentalitet är ny eller olik en äldre. Det är just i kontrast till fadern som Johan Ekeblad kanske tydligast framträder som en adelsman av den nya idealtypen. Främst skiljer sig far och son åt gällande livsåskådningen. Johan Ekeblad är positiv, humoristisk och världsvan, medan fadern är ortodox, sträng och melankolisk. Skiftet i tankesätt och livsåskådning mellan fader och son kan ses som en reflektion av det större skiftet i Sveriges politiska och kulturella ställning vid den här tiden.

Referenser

- Allén, Sture: *Johan Ekeblad – Vår man i 1600-talet*, 2006, Atlantis: Stockholm
- Allén, Sture: *Breven till Claes – om livet och hovet på drottning Kristinas tid*, 2004, Atlantis: Stockholm
- Andrae, Daniel: *Michel de Montaigne*, 1959, Natur och Kultur: Stockholm
- Auerbach, Erich: *Mimesis – Verklighetsframställningen i den västerländska litteraturen*, 1946, Bonnierpocket 1999
- Bacon, Francis: *Essays*, med annotationer av Richard Whately, 1857, C. S. Francis & Co.: New York
- Bergbo, Skogekär: *Ur Thet Swenska Språketz Klagemål, At thet, som sigh borde, icke ährat blifwer*
- Bergh, Birger: ”Vår enda roman – på latin”, *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok*, 1989, Almqvist & Wiksell International: Stockholm
- Bergman, Gösta: *Kortfattad svensk språkhistoria*, 1968, Prisma: Stockholm
- Bjerstedt, Sven: ”Johan Oxenstierna – En fotnot i den svenska filosofins historia”, *Personhistorisk tidskrift*, 2009:1, pp. 34 – 50
- Britaine, William de: *Humane Prudence, or the Art by which a Man may Raise Himself and his Fortune to Grandeur*, 1702, Richard Sare: London
- Broberg, Gunnar; et al.: *Gyllene äpplen – svensk idéhistorisk läsebok*, 1991, Atlantis: Stockholm
- Charron, Jean Daniel: ”Did Charron Plagiarize Montaigne?”, *The French Review*, Vol. 34, No. 4 (Feb. 1961), pp. 344-351
- Charron, Pierre: *Of Wisdome*, 1541 – 1603, upplaga från 1670, University of Illinois, finns tillgänglig på EEBO – Early English Books Online som dokumentbild. Hämtad den 7 februari 2012
- Delblanc, Sven: ”Stiernhielm – renässansförfattaren”, *Den svenska litteraturen – från runor till romantik*, 1999, redaktion: Delblanc & Lönnroth, Albert Bonniers Förlag AB
- Englund, Peter: *Ofredsår – Om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt*, 1993, Atlantis: Stockholm
- Englund, Peter: *Det hotade huset – Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, 1989, Atlantis: Stockholm
- Fehrman, Carl: *Diktaren och Döden – Dödbild och förgängelsetanke i litteraturen från antiken till 1700-talet*, 1952, Albert Bonniers förlag: Stockholm
- Florén, Anders & Mats Persson: ”Mentalitetshistoria och mentalitetsbegreppet”, *Lychnos*, 1989, pp. 189 – 203, Almqvist & Wiksell: Uppsala
- Frame, Donald M.: ”What’s Next in Montaigne Studies?”, *The French Review*, Vol. 36, No. 6 (Maj 1963), pp. 577-587

- Friedenwald, Harry: "Montaigne's Relation to Judaism and the Jews", 1933
- Frängsmyr, Tore: *Svensk idéhistoria – Bildning och vetenskap under tusen år*, del 1, 2000, Natur och Kultur: Stockholm
- Gray, Floyd: "Reflexions on Charron's Debt to Montaigne", *The French Review*, Vol. 35, No. 4 (Feb. 1962), pp. 377-382
- Grimberg, Carl: *Världshistoria – Folkens liv och kultur*, band IX, 1940, P. A. Nordstedt och Söners Förlag, Stockholm
- Hansson, Stina: "Brevskrivning en kvinnosak?", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 1987, nr. 1, pp. 15–20
- Hansson, Stina: "Privatlivets litteratur", *Den svenska litteraturen – från runor till romantik*, 1999, redaktion: Delblanc & Lönnroth, Albert Bonniers Förlag AB
- Hansson, Stina: "Brevskrivning och litterär smak", *Den svenska litteraturen – från runor till romantik*, 1999, redaktion: Delblanc & Lönnroth, Albert Bonniers Förlag AB
- Henriksson, Alf: *Svensk historia I*, 1963, Bonniers förlag
- Hägg, Göran: *Övertalning och Underhållning – Den svenska essäistiken 1890-1930*, 1978, Wahlström & Widstrand: Stockholm
- Johannesson, Kurt: "Den frihetsälskande hovjunkern: Johan Ekeblad", *Den svenska litteraturen – från runor till romantik*, 1999, redaktion: Delblanc & Lönnroth, Albert Bonniers Förlag AB
- Johannesson, Kurt: "Latinsk skolpoesi – svensk renässansdikt", *Den svenska litteraturen – från runor till romantik*, 1999, redaktion: Delblanc & Lönnroth, Albert Bonniers Förlag AB
- La Bruyère, Jean de: *The "Characters" – Newly rendered into english by Henri Van Laun*, 1885, John C. Nimmo: London
- Landberg, Georg: *Den svenska utrikespolitikens historia – I:3 1648 – 1697*, 1952, P. A. Nordstedt & Söner: Stockholm
- Lengborg, Mia Anneli: "Pengar, dygd och vänskap – Georg Stiernhielms Idyllion Anacreonticum", *Samlaren – tidsskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning*, årgång 129 2008, utgiven 2009, Elanders Gotab: Stockholm
- Lindberg, Bo: *De lärdes modersmål*, 1984, Minab/Gotab: Göteborg
- Lindholm, Stig: "Överste Christoffer Johansson Ekeblad – en fromhetstyp från 1600-talet", *Kyrkohistorisk årsskrift*, vol. 46, 1946
- Mannerfelt, Otto: *Johan Ekeblad – Hofjunkare hos drottning Kristina*, 1903, Boråspostens tryckeri
- Mannerfelt, Otto: "Släkten Ekeblad och dess samlingar på Stola", *Personhistorisk tidsskrift*, 1922, pp. 113–143
- Martin, Rebecca: *Representing a Nation of Tailors and Cobblers – A Study of Bulstrode Whitelocke's Journal of the Swedish Embassy 1653-1654*, magisteruppsats 2007, Uppsala universitet
- Nordström, Johan: "De olika Hercules-versionerna – Några textkritiska anteckningar med anledning af ett handskriftsfynd", *Samlaren*, årgång 37, 1916, pp. 162–203
- Nordström, Johan: "Ett bidrag till den svenska prosaberättelsens historia", *Samlaren*, 1921, årgång 2, pp. 215 – 218, Almqvist & Wiksells boktryckeri-aktiebolag: Uppsala

- Rendall, Steven: "Reading Montaigne", reviews of Jules Brody & Gerard Defaux, *Diacritics*, Vol. 15, No. 2 (1985), pp. 44-53
- Sabrié, J. B.: *De l'Humanisme au Rationalisme*, 1913, Alcan: Paris
- Sjöberg, N.: *Johan Ekeblads bref utgifna av N. Sjöberg, I. Från Kristinas och Cromwells hof*, 1911, Kungl. Boktryckeriet P. A. Nordstedt & Söner: Stockholm
- Sjöberg, N.: *Johan Ekeblads bref utgifna av N. Sjöberg, II. Från Karl X:s fälttåg samt lifvet i hufvudstaden*, 1915, Kungl. Boktryckeriet P. A. Nordstedt & Söner: Stockholm
- Starobinski, Jean: *Montaigne in Motion*, 1985, The University of Chicago Press: Chicago
- Sylvan, O.: "Bidrag till tidningsväsendets historia i Sverige under af 1600-talet", *Samlaren*, 1892, 13:e årgången, pp. 125–131
- Tengström, Emin: *Latinet i Sverige – en kulturhistorisk översikt*, 1973, Berlingska Boktryckeriet: Lund
- Tham, Wilhelm: *Den svenska utrikespolitikens historia - I:2 1560-1648*, 1960, P. A. Nordstedt & Söner: Stockholm
- Truerlood, Ralph W.: "Montaigne: The Average Man", *PLMA*, Vol. 21, No. 1 (1906), pp. 215-225
- Turner, Margaret: "The Influence of La Bruyère on the 'Tatler' and the 'Spectator'", *The Modern Language Review*, Vol. 48, No. 1 (jan. 1953), pp. 10 – 16
- Villey, Pierre: *Les sources & l'évolution des essais de Montaigne*, vol. I, 1908, Librairie Hachette & C.: Paris
- Wadsworth, Philip A.: "Montaigne's Relation to His Readers", *South Atlantic Bulletin*, Vol. 35, No. 2 (mars 1970), pp. 20-27
- Weibull, Curt: "Sverige och drottning Christina – En venetianare berättar", *Scandia – Tidsskrift för historisk forskning*, 1973, (43:1), pp. 40-69
- Wieselgren, Oscar: "Olaus Verelius Peregrinatio Cosmopolitana och dess källa", *Samlaren*, 1910, trettioförsta årgången, pp. 152–160

Svenskt Biografiskt Lexikon, band 12, pp. 622-625

Övrigt tack till: Svante Nordin, Sture Allén, Jan Stolpe, Gunnar Broberg, Eva Nylander, Skoklosters bibliotek och arkiv och Helena Backman på Stifts- och landsbiblioteket i Skara.